एतदर्थ मंडळ (मराठी प्रशिक्षण व परीक्षा), महाराष्ट्र शासन

भाषा संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, प्रशासकीय इमारत, ५ वा मजला,
डॉ. आंबेडकर उद्यानाजवळ, शासकीय वसाहत, वांद्रे (पूर्व), मुंबई-४०० ०५१.

राजपत्रित अधिकाऱ्यांसाठी मराठी भाषा निम्नस्तर परीक्षा

वार, दिनांक
(वेळ - सकाळी १०.३० ते दुपारी १.००)
(एकूण गुण - १००)

प्रश्नपत्रिका एक--विहित पाठ्यपुस्तक व कार्यरूप व्याकरण

सूचना:- प्रत्येक प्रश्नाचे गुण त्या त्या प्रश्नासमोर नमूद केले आहेत.

प्र.१ पुढील उतारा वाचून त्याखालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा :- गुण २०

१. डॉ. भिमराव रामजी आंबेडकर अर्थात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, एम.ए., पी.एच.डी., डी.एससी., एलएलडी, डि.लिट., बार-ॲट लॉ, यांनी स्वतः च्या आयुष्यात सतत सामाजिक न्यायाचा पुरस्कार करून ते देशातील सर्व स्त्रियांचे प्रेरणास्थान झाले. आजच्या स्त्री चळवळीला बाबासाहेबांनी लोकशाहीचा भरभक्कम पाया दिला. भारतीय संविधानाच्या या शिल्पकाराने या देशातील स्त्रियांची स्थिती, त्यांच्या जीवनातील अगतिकता, समझोते, शोषण, विषमता, गुलामगिरी, सारे ओळखले होते. त्यांच्याकरिता सर्व क्षेत्रात "कायदेशीर" समता, स्वातंत्र्य, सामाजिक न्याय दिलाच पाहिजे असाच जणू बाबासाहेबांचा संकल्प होता. म्हणूनच संविधानाच्या अनुच्छेद १४ पासून अनुच्छेद २१ पर्यंत त्यांनी स्त्रियांना कायद्याने समता व सामाजिक न्याय मिळवून घेण्याच्या तरतुदी करून ठेवल्या आहेत. त्यांनी हिंदू कोड बिलाने स्त्रियांवरील अनेक अत्याचारांना वाचा फोडली आहे. तसेच द्विभार्या प्रतिबंधक कायदा, विवाहाचा विशेष कायदा, वारसाहक्क, शिक्षणातील व अर्थार्जनातील समता कायद्यासमोरील समता या सर्व सुधारणांमुळे स्त्रियांना न्यायासाठी संघर्ष करण्याला साधने दिली. म्हणूनच स्त्रिया स्वतःच्या चळवळी उभारू शकल्या. लोकशाही पध्दतीने आंदोलने, निदर्शने, मोर्चे, सभा संम्मेलने आयोजित करण्याचे विचार बाबासाहेबांच्या जीवन संघर्षातून व लोकशाहीच्या समर्थनातून स्त्रियांनी मिळविले आहेत. बाबासाहेबांच्या विचारांनीच स्त्रियांच्या चळवळीला तात्त्विक व नैतिक बैठक दिली. आंबेडकरी विचारांनी उभारलेली स्त्री-चळवळ स्त्रियांना किती समजली आहे हा मात्र चिंतनाचा विषय आहे.

प्रश्न :-

(१) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी कोंणत्या पदव्या संपादित केल्या ?

(२) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी संविधानाच्या चौदाव्या अनुच्छेदापासून एकविसाव्या अनुच्छेदापर्यंत स्त्रियांना काय मिळवून घेण्याच्या तरतुदी केल्या आहेत ?

(३) आजच्या स्त्री-चळवळीचा पाया बाबासाहेबांनी कशाप्रकारे रचला आहे?

(४) कोणाच्या विचारांनी स्त्रियांच्या चळवळीला तात्त्विक व नैतिक बैठक दिली ?

(५) स्त्रियांसाठी बाबासाहेबांचा कोणता संकल्प होता ?

२. आपण सुंदर दिसावे ही इच्छा स्वभावतःच प्रत्येक मनुष्यप्राण्यांत असते. परंतु फक्त आनंदी होणे हे सुंदर दिसण्याचे एक अति सोपे साधन आहे, हे फारच थोडयांस ठाऊक असते व हे ज्यांना माहित असते ती मंडळी नट्टापट्टा केल्याशिवायच सुंदर दिसत असतात.तोंड धुऊन पुसून, केश विंचरून दागदागिने घालून व मूल्यवान उंची पोषाख करून सुंदर दिसण्याची सर्व तयारी केली, व चेहराच फक्त दुःखी ठेविला, तर अशा मनुष्यास सुंदर कोण बरे म्हणेल ! दुःखी स्थितीत त्याचप्रमाणे आनंदी स्थितीत आपली तसबीर काढल्यास कोणची तसबीर आपण नेहमीच आपणाजवळ ठेवू, ह्याचा प्रत्येकाने स्वतःशी विचार करावा. आपण सुंदर दिसतो की नाही हे आरशांत पाहण्यापेक्षा, आपण आनंदी दिसतो की नाही हे वारंवार आरशांत पाहात जा. फक्त आनंदी होणे हे एक सुंदर दिसण्याचे रहस्य आहे. सुंदर चेहरा दुःखी चेहरा हे कधी तरी आपण एके ठिकाणी पाहातो का ? दुःखी झाल्याबरोबर सौंदर्य पार निघून जाते, हे मात्र नेहमी आपण पाहातो. बिनखर्चाने व फार थोडया त्रासांत सुंदर दिसावे अशी इच्छा असल्यास फक्त आनंदी व्हा व नेहमी आपला आनंद कायम ठेवा, म्हणजे दागिने व उंची वस्त्रें परिधान केल्याशिवाय तुम्ही सुंदर दिसूं लागाल. आनंदी होणे हा सौंदर्याचा एक मुख्य दागिना आहे.

फक्त आनंदी व्हा, म्हणजे आयुष्यातील अर्ध्या दुःखाचे ओझे नाहीसे होईल. आनंदी व्हा, म्हणजेच दररोजचे कठिण वाटणारे काम सुखदायक होईल. आनंदी व्हा म्हणजे सर्वात कठिण प्रसंगाशी तोंड देताना व अतिकठिण प्रमेयें सोडवितांना देंखील तुम्हाला अत्यंत आनंद वाटू लागेल.

प्रश्न :-

(१) प्रत्येक मनुष्याची स्वाभाविक इच्छा कोणती असते ?
(२) सुंदर दिसण्यामागचे रहस्य कोणते आहे ?
(३) सौंदर्याचा मुख्य दागिना कोणता ?
(४) आनंदी असण्याचे कोणते फायदे लेखकाने संगितले आहेत ?
(५) या उताऱ्यास सुयोग्य शीर्षक द्या.

३. लोकांनी लोकांसाठी निर्माण केलेले, लोकांबरोबर परंपरेने चालत आलेले, लोकभाषेतून अभिव्यक्त होणारे साहित्य म्हणजे लोकसाहित्य. या लोकसाहित्याच्या चिकित्सक अभ्यासक डॉ.सरोजिनी बाबर यांची प्राणज्योत२० एप्रिल, २००८ रोजी मालवली. डॉ.सरोजिनी बाबर यांचा जन्म सांगली जिल्ह्यातील बागणी या गावात ७ जानेवारी, १९२० साली झाला. ज्या काळात चूल आणि मूल हेच स्त्रियांचे क्षेत्र होते त्या काळात त्यांच्या वडिलांनी त्यांना शिक्षणासाठी प्रोत्साहन दिले. मुंबई विद्यापीठात कला शाखेतून त्या प्रथम आल्या. "मराठी लेखिकांचे योगदान" या विषयावर त्यांनी पी.एच.डी. ही पदवी संपादन केली. स्वातंत्र्य चळवळीत सहभागी होऊन कारावासही पत्करला. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर आमदार तसेच राज्यसभेत त्या खासदार म्हणूनही निवडून आल्या होत्या. दोन प्रबंध, सात कादंबऱ्या, ३६ कथासंग्रह, ललित लेख त्यांच्या नावावर जमा आहेत. त्यांनी लोकसाहित्याच्या केलेल्या सेवेमुळे मराठी साहित्यात त्यांचे नाव कायमचे कोरले गेले. सरोजिनीबाईंनी विवाह केला नव्हता. किंबहुना त्यांनी लोकसाहित्याशी विवाह केला होता असे म्हणणे अतिशयोक्ती होणार नाही. हे साहित्य गोळा करण्यासाठी त्या महाराष्ट्रात खेडोपाडी फिरल्या. विशेषतः स्त्रियांशी त्यांच्या भाषेत संवाद साधला. "आदिवासींचे सण उत्सव" हे त्यांचे पुस्तक वाचताना याची प्रचिती

येते. "एक होता राजा", "साजशिंगार", "लोकसाहित्यमाला" ही त्यांची पुस्तके संस्कृतीच्या अभ्यासकाना उपयुक्त ठरली. संपूर्ण महाराष्ट्राच्या लोकसाहित्याचे संकलन ३० खंडात त्यांनी केले आहे. "समाजशिक्षण माले" सारखा सेवाभावी उपक्रमही त्यांनी राबविला. पुणे तसेच टिळक विद्यापीठातर्फे डी.लिट. , भारती विद्यापीठातर्फे जीवनगौरव पुरस्काराने त्याना सन्मानित करण्यात आले आहे. पुणे विद्यापीठातर्फे "जीवनसाधना" या पुरस्कारने त्यांचा गौरव करण्यात आला.

प्रश्न :-

(१) लोकसाहित्य म्हणजे काय ?
(२) डॉ.सरोजिनी बाबर यांचे शिक्षण कोणत्या काळात झाले ?
(३) डॉ.सरोजिनी बाबर यानी कोणत्या विषयावर पी.एच.डी. ही पदवी संपादन केली ?
(४) डॉ.सरोजिनी बाबर यांच्या नावे कोणते साहित्य जमा आहे ?
(५) डॉ.सरोजिनी बाबर यांना कोणत्या पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले ?

४. "मद्र देशात श्यामला नावाची एक अनुपम सुंदरी राहत होती. तिच्या रूपाची ख्याती दूरपर्यंत पोहोचली होती; पण तिचे मन बसले ते एका परदेशी गौरवर्णी मुसाफिरावर. प्रेमात शाहणीसुरती माणसं वेडी होतात. मग श्यामलेची काय कथा ? तिला आपल्या सावळ्या रंगाचा एकदम तिटकारा आला. गोरे होण्यासाठी मग ती कानी पडेल तो उपाय करू लागली. झटपट गोरेपण देणारे एक मलम तिने लावले आणि थोडयाच दिवसांत तिच्या त्वचेवर पांढुरकेपण दिसू लागले. उल्हसित होऊन ती ते मलम नेमाने लावू लागली , तर काय दुर्दैव! तिचा सुंदर चेहरा डागांनी, मुरमांनी भरून गेला. चेहऱ्याचा रंग पून्हा सावळा झाला व कांतीची लकाकीही हरपली. एवढेच नाही तर, गौरवर्णाच्या प्राप्तीसाठी ती करत असलेल्या प्रयत्नांची माहिती तिच्या प्रियकराला कळताच तो तिला सोडून गेला. अर्थात् मनुष्य स्वभावाचे ज्ञान माझ्यापेक्षा तुला जास्त असल्याने त्याच्या या कृतीमागील रहस्य तूच मला सांगू शकशील. मी फक्त तुला श्यामलेच्या सौंदर्यनाशाचे कारण सांगतो. श्यामलेने लावलेल्या सौंदर्यप्रसाधनात विरंजक नावाचा घटक होता. त्याची त्वचेवर प्रक्रिया झाल्यामुळे तिच्या त्वचेचा रंग वरपांगी पांढुरका झाला, पण हा तवंग थोडे दिवसच टिकला व लवकरच तिला पूर्वीचा वर्ण प्राप्त झाला; पण त्याबरोबर तिच्या कोमल त्वचेला, प्रसाधनातील जालीम रसायने न मानवल्यामुळे त्वचेवर डाग पडले, पुटकुळ्या उठल्या व कांतीचे तेज हरपले. कारण निस्तेज पांढुरकेपणा म्हणजे काही सौंदर्य नव्हे."

वेताळाचे बोलणे संपताच राजा म्हणाला, "माझ्या बुध्दीवर आलेले झापड दूर केल्याबद्दल मी तुझा ऋणी आहे. "तुझे आहे तुजपाशी" हेच खरे. माझ्या पट्टराणीच्या अलौकिक सौंदर्याची जादू माझ्यावर असूनही, गोऱ्या रंगाच्या आकर्षणापायी मी तिच्यावर खरेच अन्याय केला.त्वचेच्या रंगावरून सौंदर्याचे मोजमाप करणे हा मूर्खपणाच. कारण श्यामलेने ज्या रंगाच्या ध्यासापायी स्वत:चे नुकसान करून घेतले तो गोरा रंग तिच्या प्रियकराच्या आवडीचा नव्हताच. इतर गोऱ्यांप्रमाणे त्यालाही सावळया रंगाचेच आकर्षण

होते. म्हणूनच तो तिला सोडून गेला.

प्रश्न :-

(१) श्यामलेला आपल्या काळया वर्णाचा तिटकारा का आला ?
(२) गोरा वर्ण होण्यासाठी श्यामलेने केलेल्या उपायाचा काय परिणाम झाला ?
(३) श्यामलेचे सौंदर्य कशाने नष्ट झाले ?
(४) राजा वेताळाचा कशासाठी ऋणी आहे ?
(५) श्यामलेचा प्रियकर तिला सोडून का गेला ?

५. माझे दुसरे दैवत विनय होय. मी कोणाची याचना केली नाही. माझं ध्येय असं होत की, माझं पोट तर भरलं पाहिजे आणि माझ्या लोकांची सेवा केली पाहिजे. डॉ. परांजपे यांच्या विनंतीनुसार एका महाविद्यालयात इकॉनॉमिक्सचा प्रोफेसर झालो. तेव्हा त्यांनी मला तेरा व्याख्यानं देण्यासाठी सांगितलं, पण मी म्हणालो, "फक्त चार व्याख्यानं देईन, पटलं तर ठेवा नाही तर माझा मार्ग मोकळर आहे." कारण मला माझ्या लोकांची सेवा करायची होती. त्यासाठी वेळ हवा होता. पोयबावडीच्या नाक्यावरच्या ४८ व ५० नंबरच्या खोलीत मी कण्याभात आणि कण्यांची भाकरी परत खाल्ली. पण समाजसेवेला सोडून भारी पगाराकडे वळलो नाही. मी माझे स्वतः चे पोट स्वतःच भरून जी काही सेवा करायची ती केली. नोकरी मला करायची नव्हतीच. कोणीही गव्हर्नर जनरल येवो, त्याच्याशी माझी मैत्री असे. परंतु मी कोणाजवळही याचना केली नाही की, मला हे बनवा किंवा मला ही जागा द्या हो ! दुसऱ्यांसाठी मी काही केलं असेल, पण स्वतः साठी एक बोटभर चिठ्ठी लिहिल्याचं कोणीही दाखवून द्यावं.

एक्झिक्युटिव्ह कौन्सिलर व्हावं ही मात्र माझी दांडगी इच्छा होती. ती पुरी झाली. आता मला ना पेन्शन, ना पगार, ना प्रॉ. फंड--काही नाही. एकदा इंग्रजांच्या राज्यात कौन्सिलरशिप पत्करली. एकदा काँग्रेसच्या राज्यात, पण तेथेही माझा काँग्रेसशी माझा खटका उडाला. मला जज्ज होता आलं असतं, पण नोकरीतून अडकून घेऊन करणार काय ? तेव्हा माझं सांगणं हेच की दीनता असू नये. मी काही तरी आहे असं मानलं पाहिजे. मी परमेश्वराला कमी मानतो इतका माझा स्वाभिमान तळपत आहे.

प्रश्न :-

(१) लेखकाचे दुसरे दैवत कोणते आणि त्याचे ध्येय कोणते आहे ?
(२) डॉ. परांजपे यांना डॉ. आंबेडकरांनी काय सांगितले ?
(३) पोयबावडीच्या नाक्यावर लेखक कुठे आणि कसा रहात असे ?
(४) गव्हर्नर जनरल आला तरी लेखकाचे वागणे कसे असे ?
(५) लेखक एक्झिक्युटिव्ह कौन्सिलर झाल्यावर काय घडले ?

६. डॉ. पंजाबराव देशमुख हे स्वतः हाडाचे शेतकरी होते. भारतीय शेतकऱ्याच्या जीवनातील दुःख, दारिद्र्य त्यांनी भोगलेले होते. भोवतालच्या शेतकऱ्याचे दैन्य, अज्ञान,

उपासमार, कष्ट, अवहेलना, पिळवणूक त्यांनी पाहिलेली होती. त्यामुळे त्यांचे हृदय पिळवटून निघाले होते. त्यातून त्यांच्या आयुष्याचे ध्येय आकाराला आले होते. या ध्येयसिद्धीसाठीच त्यांचे परिश्रम अखंड चालू होते. परिश्रमांना मर्यादा नाही, उसंत नाही, तमा नाही. तो एकअखंड यज्ञ होता. या यज्ञात त्यांनी आपल्या जीवनातील सुख-स्वास्थ्याच्या समिधा सर्मपित केल्या होत्या. डॉ. पंजाबरावांचे जीवन हे सर्मपित जीवन आहे आणि म्हणूनच ते आदर्श जीवन आहे. स्फूर्तिदायक जीवन आहे. या जीवनाला ध्यास शेतकऱ्यांच्या सर्वांगीण उन्नतीचा आहे. त्यांनी अधिकारपदे राबविली आहेत तीही याच ध्येयासाठी जेथे हे शक्य नसेल, तेथे त्या अधिकारपदाचा लोभ सोडून ते पुन्हा येऊन मिसळले ते शेतकऱ्यांतच !

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी आपल्या कार्याला सुरूवात केली त्यावेळी त्यांना काय आढळले ? विदर्भातील शेतकरी अत्यंत कष्टाळू. वरून सूर्य आग ओकतो तरी शेतकरी शेतात नांगर चालवतो, घामाने ओलाचिंब होऊन कष्ट उपसतो, तो, त्याची बायको, त्याची मुले सर्वजण शेतीत सदासर्वकाळ राबतात, हाडाची काडे करतात आणि सर्वांसाठी अन्नधान्य निर्माण करतात; पण त्याला स्वतःला मात्र खायला नाही, पाण्याची सोय नाही, निवाऱ्याची पुरेशी जागा नाही. दुःख दारिद्र्याने गांजलेला, कर्जाच्या डोंगराच्या भाराखाली वाकलेला, अज्ञानाच्या अंधःकारात लोळत पडलेला. त्याने कष्ट उपसायचे आणि समाजातील वरिष्ठांनी प्रतिष्ठा मिरवायची. सावकारांनी त्याचे शोषण करायचे. ही गरिबी, हे शोषण, ही विषमता हे अज्ञान पाहून कुणाचे अंतःकरण पिळवटून जाणार नाही.

प्रश्न :

(१) डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा व्यवसाय कोणता ?
(२) डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे ध्येय कोणत्या गोष्टींमधून आकाराला आले होते ?
(३) डॉ. देशमुखांच्या जीवनाला कोणता ध्यास लागला होता ?
(४) डॉ. देशमुखांनी कोणता लोभ सोडला ?
(५) विदर्भातील शेतकऱ्यांच्या स्थितीचे वर्णन लेखकाने कसे केले आहे ?

७. बाबांचे कीर्तन-श्रवण हा एक महान अनुभव आहे. बाबांच्या कीर्तनाचे वर्णन शब्दांनी करता येणार नाही. बाबाचे कीर्तन अज्ञांसाठी आहे, गरिबांसाठी आहे, दलितांसाठी आहे, दुःखितांसाठी आहे, त्यात योग नाही, अध्यात्म नाही, पोथी नाही, देवांची वर्णने नाहीत, पुजाऱ्याला यांचा उपदेश नाही. त्यात शुद्ध जीवन आहे. हजारो वर्षे समाजाच्या आर्थिक सत्तेखाली आणि धार्मिक रूढीखाली भरडून निघाल्यामुळे दुधखुळया, देवभोळया अन् आंधळया, पांगळया झालेल्या हीनदीन समाजाच्या उद्धाराचा झगझगीत प्रकाशझोत म्हणजे गाडगेबाबांचे कीर्तन, बाबांच्या कीर्तनाचे तंत्र मोठे विलक्षण आहे. सर्व श्रोत्यांना दोन्ही हात वर करून टाळयांच्या तालावर हे एक भजन करायला सांगतात. "गोपाला। गोपाला। देवकीनंदन गोपाला।" अर्धे मिनीट हे भजन चालते आणि मग बाबांच्या समाजवादी कीर्तनाचे कारंजे उचंबळू लागते. त्यांच्या कीर्तनात शेकडो प्रश्न आणि मुद्दे येतात. एकेका मुद्द्याचा ते एकेक टप्पा करतात आणि तो टप्पा लाटेसारखा वाढवीतअसा काही वर नेतात अन् "गोपाला। गोपाला। देवकीनंदन गोपाला।" ह्या सांघिक भजनाच्या खडकावर एकदम नेऊन तो

आदळतात. त्यामुळे त्यांचा तो उपदेश थेट श्रोत्यांच्या हृदयात तर शिरतोच पण श्रोते तल्लीन होऊन जेव्हा डोलू लागतात तेव्हा तो उपदेश त्यांच्या रक्तामध्ये आणि देहकणांमध्ये जाऊन भिनतो. बाबांच्या सबंध किर्तनात "गोपाला। गोपाला। देवकीनंदन गोपाला।" एवढाच परमेश्वराच्या नावाचा उल्लेख येतो पण त्याचाही उपयोग श्रोत्यांची भाविकता वाढविण्यापेक्षा आपला उपदेश त्यांच्या मनावर नीट ठसावा म्हणून ते करतात.

प्रश्न :-

(१) बाबांचे कीर्तन-श्रवण कोणासाठी आहे ?
(२) बाबांच्या कीर्तनात काय आहे आणि काय नाही ?
(३) "देवकीनंदन गोपाला" एवढाच परमेश्वराच्या नावाचा उल्लेख कशासाठी उपयोगी पडतो ?
(४) बाबांच्या कीर्तनाचे तंत्र कसे आहे?
(५) बाबांच्या कीर्तनातून केलेला उपदेश श्रोत्यांच्या कुठेकुठे जाऊन पोहोचता ?

८. 'मदारी' समाज खेडयापाडयांतून, शहरातील सार्वजनिक बागांसमोर, स्टेशनांवर सापाचे व जादूचे खेळ करून पोट भरतो. हडपसर जवळच्या रामटेकडीच्या पायथ्याशी मदारी समाजाच्यापाच-सात झोपडया या दिवसात पडतात.

ही मंडळी धर्माने मुसलमान, करमाळा त्यांचे गाव होते. तिथून महिन्यापूर्वी इथे आली. इथून मुंबईच्या दिशेने जाणार होती. हसन मदारी म्हणाला, "आम्ही पावसाळा इथे काढतो. मुंबईचा पावसाळा आम्हाला परवडत नाही. दिवाळीनंतर तिकडे जातो. आमच्यातले काही लोक दिवाळीच्या वेळी कोकणात जातात. तेव्हा तिथे भात कापणीचा सीझन असतो. हिवाळयात साताऱ्याकडे येतात. तिथे शाळू काढायचा सीझन असतो. सीझन असला की आमच्या बाया मजुरीला शेतात जातात. आम्ही खेळ करून पोट भरतो."

हसनने आपल्या झोपडीत नेले. बांबूच्या पट्ट्यांनी अर्धवर्तुळाकार सांगाडा बनवून त्यावर कापड ताणले होते. झोपडीच्या तिन्ही बाजूंनी पाणी वाहून जायला चर काढले होते. चार-पाच तरूण मुले जमली. गोरीपान, घारे डोळे, डोक्यावर मुसलमानी फरच्या टोप्या.

हसनला धंद्याची माहिती विचारली. तो म्हणाला, "साहेब, आम्हाला जादू करता येत नाही. आमचे हातचलाखीचे प्रयोग. तुमचा रघुवीर थेटरात करतो ते आम्ही रस्त्यावर करतो. हे बघा." असे म्हणून जवळची काडी त्याने हातात धरली. दुसऱ्या हातात कागदाचे तुकडे धरून त्यावर काडी फिरवली. हात मिटून काडी फिरवून उघडताच त्या जागी रुपयाची घडी केलेली नोट निघाली. हसन म्हणला, "साहेब, ही सगळी हातचलाखी. असा आम्हाला कागदाचा ररुपया करता आला असता तर करमाळयाहून रानावनांतून भटकत इथं कशला आलो असतो ? "

प्रश्न :-

(१) मदारी लोक काय करतात व हा समाज आपल्याला कोठे कोठे दिसतो ?
(२) मदारी लोकांचे गाव कोणते आणि त्यांचा धर्म कोणता ?
(३) दिवाळीनंतर मदारी कोठे जातात ? तिथे ते काय करतात ?
(४) हसनने हातचलाखीचा प्रयोग कसा केला ?
(५) हातचलाखीचा प्रयोग केल्यानंतर हसनने कोणते स्पष्टीकरण दिले ?

९. अहिल्यादेवी स्वतः रणांगणात लढत. त्यांनी स्त्रियांचीदेखील सेना उभारली होती. त्याबरोबर चातुर्य आणि निष्कपट मैत्री यांचाही त्या वापर करत. एकदा राघोबादादा पेशवे, होळकरांवर स्वारी करायला आले. अहिल्यादेवींनी युद्धाची जय्यत तयारी केली. राघोबादादांना पत्र लिहिले की, "मी स्त्री - या लढाईत हरले, तर माझे हसे होणार नाही. पण तुम्ही हरलात तर तुम्हाला तुमचे तोंड लपवायला जागा उरणार नाही." या पत्रचा राघोबादादांवर इष्ट परिणाम झाला. त्यांनी मैत्रीचा हात पुढे केला. होळकरांविरुद्ध पुनः पुन्हा उठाव करणाऱ्या राजपुतांशी अहिल्यादेवींनी युद्ध केले आणि ते जिंकून त्यांना आपले मित्र केले. पेशवाईतील चतुर कारभारी, नाना फडणीस यांनी अहिल्यादेवींच्या या विजयाबद्दल पुण्यात त्यांचा सन्मान केला. तोफांची सलामी दिली आणि म्हटले, "आजवर आम्ही समजत होतो की, अहिल्याबाई पूजापाठ व धर्मकर्मच करत बसतात. पण आज त्यांचे युद्धातील शौर्यही आम्ही पाहिले. मराठेशाहीला त्यांचा अभिमान वाटतो.

प्रश्न :-

(१) राघोबादादांनी अहिल्याबाईंशी मैत्रीचा हात पुढे का केला ?
(२) अहिल्याबाई धर्मकर्म व पूजापाठ याव्यतिरिक्त कोणत्या गोष्टी करीत ?
(३) अहिल्याबाई कर्तव्य कठोर होत्या हे कशावरून दिसून येते ?
(४) अहिल्याबाई रणांगणात लढताना कोणत्या दोन गुणांचा उपयोग करीत ?
(५) अहिल्याबाई "स्त्री शक्तीच्या" जनक आहेत असे का दिसून येते ?

१०. काही वर्षापूर्वी कॉम्प्युटर घेणे म्हणजे एखादी 'मोठी' किंवा 'फार महागडी' वस्तू खरेदी करणे असे होते. सर्वसामान्य मध्यमवर्गीयाला कॉम्प्युटर खरेदी करताना मोजाव्या लागणाऱ्या हजारो रुपयांचा विचार करता कर्ज काढून पैशाची जमवाजमव करावी लागत असे. आता चित्र झपाट्याने बदलत आहे. कॉम्प्युटर उत्पादक कंपन्यांनी मध्यमवर्गीयच नव्हे, कनिष्ठ मध्यमवर्गीयांना परवडतील अशा दरात, केवळ १० हजार रुपयांत विशिष्ट कॉम्प्युटर उपलब्ध करून दिले आहेत. त्यामुळे कॉम्प्युटर घेण्याचे स्वप्न साकारण्यासाठी आता अनेक महिने वाट पाहायला नको. या कॉम्प्युटरच्या किमती कमी असल्या तरी त्यात विविधता आहे. त्यांची वैशिष्ट्येही महागडण्या कॉम्प्युटरच्या तुलनेत वेगळी नाहीत. स्वस्त किंमतीचे कॉम्प्युटर आकर्षक व उपयुक्त आहेत. नव्याने कॉम्प्युटर शिकणाऱ्यांसाठी ते उत्तम आहेत. दीर्घकालासाठी मात्र थोड्या जास्त किंमतीचे व अधिक क्षमतेचे कॉम्प्युटर घेणे फायदेशीर ठरेल. कारण, एकदा का कॉम्प्युटर वापरता येऊ लागला की, कमी क्षमतेच्या कॉम्प्युटरची क्षमता वाढविण्यासाठी वेळोवेळी संबंधित दुकानात जाण्यापेक्षा एकदाच खर्च केलेला बरा.

प्रश्न :-

(१) पूर्वी सामान्य माणसाला कॉम्प्युटर घेताना काय करावे लागे ? का ?
(२) कॉम्प्युटर उत्पादक कंपन्यांनी आता कसे कॉम्प्युटर उपलब्ध करून दिले आहेत.?
(३) स्वस्त किंमतीचे कॉम्प्युटर कसे आहेत ?
(४) काही वर्षापूर्वी कॉम्प्युटर खरेदी करणे म्हणजे काय होते ?
(५) थोड्या जास्त किंमतीचे कॉम्प्युटर घेणे फायदेशीर आहे असे लेखक का म्हणतो ?

११. बसमध्ये सरांनी सहलीचा उद्देश आम्हाला सांगितला, "मुलांनो, आपल्या पर्यावरणात असंख्य सुंदर पक्षी आहेत. त्यांना आपण आपल्या प्रदूषित वस्तीत बघू शकत नाही, त्या पक्ष्यांची माहिती घेऊन त्यांचे जवळून प्रत्यक्ष दर्शन आपण घेणार आहोत. शहरातील वृक्षतोड व प्रदूषण यामुळे अलीकडे चिमण्या व कावळेही दिसणं दुर्मिळ झालं आहे. ही शहर माणसांनी जंगलं तोडून वसविली व पक्ष्यांची मातृभूमी असलेली ही वनं, त्यांचा हक्काचा निवारा आपणच नष्ट केला व पक्ष्यांचं जगणचं असह्य केलं.

हेच पक्षी पर्यावरण संतुलनाच्या कार्यात आपल्याला फार मोठी मदत करतात. झाडांवरचे व प्राण्यांच्या अंगांवरचे कीटक खाऊन त्यांना निरोगी ठेवतात. तसेच जमिनीवरचेही किडे खाऊन जंगल सुरक्षित ठेवतात. वृक्षसंवर्धान करत ते वन्य प्राण्यांनाही जपतात. निसर्गसंपत्तीची हानी न करता त्यांचा हवा तेवढाच उपभोग घेतात. निसर्गसंपत्तीचे जतन करतात आणि स्वार्थ आणि परमाा कसा साधावा हे आपल्याला शिकवतात.

प्रश्न :-

(१) अलीकडे चिमण्या व कावळ्यांचे दर्शन दुर्मिळ का झाले आहे.?
(२) माणसांनी शहर कशी वसविली ?
(३) पक्षी पर्यावरण संतुलनाच्या कार्यात कशी मदत करतात ?
(४) पक्ष्यांकडून आपण काय शिकावे ?
(५) वरील उताऱ्यास समर्पक शीर्षक द्या.

१२. गंमत म्हणजे आयुष्यात इतक्या परीक्षा दिल्या त्या खास काही आठवत नाहीत. आठवतात ते परीक्षांचे आदले दिवस, लांबच लांब पसरत गेलेले, न संपणारे, कंटाळवाणे, आदले दिवस. प्रत्यक्ष परीक्षा पटकन संपतात. हातात कोरी उत्तरपत्रिका येते आणि भल्याबुऱ्या प्रकारे दोन-अडीच तासांत भरवून परत केली जाते. परीक्षेच्या अगोदरचा दिवस

कोराच येतो आणि कोराच जातो. जातो कुठला ? नेटानेटाने ढकलावा लागतो. नव्यानं करण्याजोगं काही काम नसतं. त्या दिवसाआधी जो काही अभ्यास करायचा असतो तो वर्षभरात करून झालेला असतो. तो वर्षभरात झेपला नाही तो त्या शेवटच्या दिवशी उरकरण्याची काही आशा नसते. शिवाय एकदम सगळाच अभ्यास चोख आला तर न जाणो पहिले-बिहिले येऊ हे टेन्शन ! पहिलं येऊन आपलच इतक्या वर्षाचं रेकॉर्ड आपण मोडणे योग्य नसतं. काय करावं, काय करू नये, याचा विचार करत करतच तो दिवस ढकलावा लागतो. फक्त विचार ! कृती नाही !

प्रश्न :-

(१) परीक्षेच्या अगोदरचा दिवस कसा असतो ?
(२) परीक्षेच्या अगोदरचा दिवस कसा ढकलला जातो ?
(३) प्रत्यक्ष परीक्षेचा दिवस कसा जातो ?
(४) या उताऱ्यामध्ये परीक्षेची सर्वथा जाणीव कशी करून दिली आहे ?
(५) या उताऱ्यामध्ये "अभ्यासा" संबंधातील एकूण परिस्थिती दिसून येते का ?

१३. पुस्तकासारखा मित्र नाही असे म्हणतात. इतर मित्र आहेत, पण ते कधी रागावतात, कधी चिडतात, तर कधी चेष्टा करतात, कधी वेळेच्या अभावी उपयोगी पडत नाहीत. कधी ते आपले अंतरंग खुले करत नाहीत. ते आपणांपासून काहीतरी लपवून ठेवतात. परंतु पुस्तकाचे तसे नाही. त्याला जवळ करण्याचा अवकाश की, ते आपले अंतरंग खुले करते. ते कधी फसवत नाही, कधी चुकवत नाही, नेहमी अगदी आपल्या सेवेस तयार असते.

पुस्तकांचे पुष्कळ प्रकार असतात. काही पुस्तक अल्पायुषी, तर काही दीर्घायुषी असतात. त्यांचे आयुष्य त्यांच्यामधील विचारांवर अवलंबून असते. विचार जितके स्थायी तितकी पुस्तके स्थायी. मासिकांचे आयुष्य एक महिना. परंतु काही पुस्तके सदासर्वकाळ बहुमोल असून तप्त मनाला समाधान देतात. भगवद्गीता, बायबल, कुराण, वेद वगैरे ह्या प्रतीचे ग्रंथ होत.

प्रश्न :-

(१) पुस्तकासारखा मित्र नाही असे का म्हटले आहे ?
(२) पुस्तकाचे प्रकार कोणते ?
(३) भगवद्गीता, बायबल, कुराण, वेद ह्या ग्रंथांचे वैशिष्ट्य कोणते ?
(४) इतर मित्र आहेत, पण ते कधी रागावतात असे का म्हटले आहे ?
(५) उताऱ्यास योग्य ते शीर्षक द्या.

१४. आमच्या जीवनातला प्रकाश आज गेला आहे. सर्वत्र काळोख पसरला आहे. काय सांगावे आणि कसे बोलावे ते कळत नाही. आमचा परमपूज्य नेता आम्हाला सोडून गेला आहे. इतकी वर्षे आम्ही त्याला डोळे भरून पाहात होतो. पण यापुढे तो आम्हाला दिसणार नाही. कोणत्याही बाबतीत आम्हाला मार्गदर्शन आणि सल्ला पाहिजे असला किंवा संकटाच्या

प्रसंगी धीर हवा असला तर आम्ही त्यांच्याकडे धाव घेत होतो. यापुढे आम्हाला मार्गदर्शन कोण करणार, धीर कोण देणार, आणि प्रकाश कोठून मिळणार ?

हा प्रकाश खरोखर गेला आहे काय ? नाही, तसे म्हणणे चूक आहे. या देशावर लकाकणारा हा प्रकाश काही सामान्य प्रकाश नव्हता. तो स्वर्गीय प्रकाश होता. तो यापुढेही या देशावर शेकडो वर्षे लकाकत राहील. साऱ्या जगाला तो चैतन्य देत राहील. असंख्य अंत:करणांना आधार देईल. याच प्रकाशाने आपल्याला स्वातंत्र्याचा मार्ग दाखविला.

यापुढे आम्हाला बेजबाबदारपणे वागून चालणार नाही. कोणत्याही संकटाशी बेडरपणे आणि निर्धारपूर्वक सामना करण्यासाठी आम्ही सदैव तयार असले पाहिजे. या महान पुढाऱ्याने दिलेल्या आदेशांचे आणि शिकवणुकीचे आही निष्ठापूर्वक पालन केले पाहिजे. त्यांच्या स्वर्गस्थ आत्म्याला दु:ख होईल असे यत्किंचितही गैरवर्तणुकीचे किंवा हिंसेचे कृत्य आमच्या हातून घडता कामा नये.

याचा अर्थ आपण कमकुवत बनले पाहिजे असा नाही. उलट, एकोप्याने व सर्व शक्तिनिशी आपण आपल्या समोरील अडचणींना तोंड दिले पाहिजे. आपल्यावर कोसळलेल्या या घोर संकटाच्या प्रसंगी आपण आपल्या क्षुल्लक मतभेदांना मूठमाती दिली पाहिजे आणि आपण सर्व एक झालो पाहिजे. हे महान संकट एक प्रकारचे आपल्याला आव्हान आहे. जीवनात जे काही महान असेल ते स्मरणात ठेवून ज्यांचा आजवर आपण फार विचार करीत आलो त्या क्षुल्लक गोष्टी सोडून देणे हाच या घटनेचा अर्थ आहे. त्यांच्या निश्चयाने जीवनातील महान्मंगल गोष्टींचा विचार करण्याला चालना मिळालेली आहे. वरील गोष्टी स्मरणात ठेवल्यातर भारताचे यापुढे निश्चित कल्याण होईल.

प्रश्न :-

(१) जीवनातला प्रकाश असे कोणाला संबोधले आहे ?
(२) प्रकाश गेल्यामुळे काय झाले आहे ?
(३) प्रकाशाने कोणता मार्ग दाखविला ?
(४) आपण कशासाठी सदैव तयार असले पाहिजे ?
(५) आपण कशाप्रकारे अडचणींना तोंड दिले पाहिजे ?

१५. डॉ.राधाकृष्णन हे खरेखुरे तत्वज्ञानी आहेत. "साधी राहणी आणि उच्च विचारसरणी"असे त्यांचे वर्तन असते. त्यांच्या शिष्टाचारात विलक्षण माद्रव असते. मोठमोठे राजकारणीही त्यामुळे दिपून गेले आहेत. त्यांचे वागणे म्हणजे नम्रता व डौल यांचे मोठे मनोहर मिश्रण आहे. ज्ञानामुळे ते विनयशील झाले आहेत, तसेच, त्यांचा आत्मविश्वासही वाढलेला आहे. तत्त्वाज्ञानी किंवा लेखक माणसे व्यवहारात नेहमी अपयशी ठरतात. त्यांना

राजदारबारात चमकणे किंवा राजकारण करणे जमत नाही. राधाकृष्णन त्याला अपवाद नाहीत. डॉ. राधाकृष्णन यांच्याइतका गौरव फार थेडयांच्या वाटयाला आला असेल. जगद्वंद्य गांधीजीपुढे ते एखाद्या विद्यार्थ्यांप्रमाणे बसत. गुरूवर्य टागोर किंवा न्यायमूर्ती रानडे यांच्याविषयी त्यांनी प्रगट केलेला गाढ आदर पाहिला म्हणजे राधाकृष्णन यांच्या लीनतेचे कल्पना येईल. राधाकृष्णन हे मुख्यतः तत्त्वज्ञ असले तरी, एकारलेले नाहीत. अनेक उपयुक्त व मनोरंजक विषयांची त्यांना गोडी आहे. अनेक क्षेत्रांतील माणसे त्यांच्याभोवती असतात. शरीर सुव्यवस्थित ठेवण्यास असा व्यायाम पाहिजे तसा मन प्रसन्नन ठेवण्यास आध्यात्मिक व्यायाम पाहिजे, असे त्यांचे मत आहे. त्यांनी पाश्चात्य व पौर्वात्य तत्त्वज्ञानांचे कठीण ग्रंथ पचविले आहेत.

प्रश्न :-

(१) डॉ. राधाकृष्णन यांचे वर्तन कसे आहे ?
(२) डॉ. राधाकृष्णन यांचे वागणे कसे आहे ?
(३) डॉ. राधाकृष्णन कशासाठी अपवाद ठरले ?
(४) डॉ. राधाकृष्णन यांना कशाची गोडी आहे ?
(५) मन प्रसन्न ठेवण्यास काय केले पाहिजे असे डॉ. राधाकृष्णन यांचे मत आहे ?

१६. महाराष्ट्र हे भारतातील एक अत्यंत महत्त्वपूर्ण राज्य असून त्याचे क्षेत्रफळ ३,०७,७१३ चौ.कि.मी. आहे. महाराष्ट्र राज्याची १९९१ च्या जनगणनेनुसार लोकसंख्या ७.८९ कोटी आहे. या राज्यात १ लाखापेक्षा जास्त लोकसंख्या असलेली ३३ शहरे आहेत. प्रशसकीय सोयीसाठी या राज्याची विभागणी ३१ जिल्हे व ३०३ तालुक्यात करण्यात आली आहे. १९९१ च्या जनगणनेनुसार महाराष्ट्र राज्यात एकूण ४०,४१२ खेडी आहेत. या राज्यातील नागरी लोकसंख्या एकूण लोकसंख्याच्या प्रमाणात ३९ टक्के असून ग्रामीण लोकसंख्या ६१ टक्के आहे.

महाराष्ट्र राज्याची भौगोलिक रचना आणि पर्जन्यमान वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. या राज्यात पश्चिमेला अरबी समुद्र आणि सहयाद्री पर्वताच्या रांगा आहेत. त्याचप्रमाणे या राज्यात मराठवाडा व विदर्भाचा पठारी भाग आहे. उत्तरेला सातपुडा पर्वताच्या रांगा आहेत. नर्मदा, तापी, गोदावरी, कृष्णा, वैनगंगा आणि भीमा या नद्यांची खोरी या भूप्रदेशाला वैशिष्टपूर्ण बनवतात. पावसाचे प्रमाण राज्याच्या विविध भागात ३० इंचापासून २०० इंचापर्यंत बदलत असते. महाराष्ट्राच्या भूपृष्ठावरील फार मोठा भाग काळया मातीच्या जमिनीने व्यापलेला आहे. विदर्भाच्या काही भागात व कोकणात तांबडया मातीची जमीन जास्त आढळते. काही भाग वनक्षेत्रांनी व्यापलेला तर काही खडकाळ, डोंगराळ दऱ्याखोऱ्यांनी. अनेक ठिकाणची जमीन छोटया-मोठया पाटबंधारे किंवा उपसा जलसिंचन योजनांच्या लाभक्षेत्राखाली आहे. थोडक्यात या राज्यात जमिनीचे प्रकार, पर्जन्यमान आणि भूपृष्ठातील उंचसखलपणा यात अनेक प्रकारची विविधता आहे आणि ही बाब रस्ते बांधणी व त्यांच्या निरनिराळया दृष्टीने फार महत्त्वाची आहे.

प्रश्न :-

(१) महाराष्ट्र राज्य कसे आहे व या राज्याचे क्षेत्रफळ किती आहे ?
(२) प्रशासकीय सोयीसाठी महाराष्ट्र राज्याची विभागणी कशी झाली आहे ?
(३) महाराष्ट्र राज्याची नागारी व ग्रामीण लोकसंख्येची टक्केवारी किती आहे ?
(४) महाराष्ट्र राज्याची भौगोलिक रचना कशी आहे ?
(५) महाराष्ट्राच्या भूपृष्ठावरील फार मोठा भाग कशाने व्यापला आहे ?

१७. पुत्र प्लेगाने आजारी असताही शांतपणे "केसरी" लिहिणारे लोकमान्य; दोन तपांहून अधिक काळ केवळ ध्यानात रमणारे अरविंद; "सरकारी धोरणाप्रमाणे पत्र चालवा, म्हणजे तुम्हाला मदत देऊ" असे बंगालचा गर्व्हनर सांगत असता "देशात एक तरी प्रामाणिक संपादक नको का ?" असे महणून निघून जाणारे "अमृतबझार पत्रिके" चे आद्य संपादक बाबू शिशिरकुमार घोष; नागपूरच्या सन १९२० मधील राष्ट्रीय सभेत असहकारितेचा ठराव मांडीत असता "अहरे, तुम्ही अजून बॅरिस्टरी चालवीतच आहात" असे श्रोत्यांतून कोणी म्हणताच "चित्तरंजन जे बोलतो ते करतो" असे गर्जणारे व दुसऱ्याच दिवशी सर्वत्याग करणारे देशबंधू; एके दिवशी मनात विषयवासना आली म्हणून स्वतः वर संतापून तापलेल्या तव्यावर जाऊन बसणारे विवेकानंद; आईने बोलावले म्हणून साहेब जाऊ देत नाही, असे पाहताच राजीनामा देणारे व वाटेत प्रचंड पूर आला असताही नदीत आईच्या नावाने उडी टाकणारे ईश्वरचंद्र विद्यासागर; "माझ्या पत्नीकडे २० वर्षे मी माता म्हणून पाहात आहे," असे सांगणारे महात्माजी; "चलाव तेरी गोली" असे म्हणून गुरखा शिपायासमोर आपली विशाल छाती उघडी करणारे स्वामी श्रद्धानंद; "गांधी टोपी काढ नाही तर गोळी झाडता" असे पिस्तुल रोखून सांगितले जात असताही अविचलउभे राहणारे सोलापूरचे वीर तुळशीदास जाधव; मोटारीखाली चिरडून घेणारा हुतात्का बाबू गेनू: गीतेचे स्मरण होताच रामनाम मनात येताच, तनू पुलकित होऊन ज्यांच्या डोळ्यांजतून घळघळ अश्रुधारा वाहू लागतात, अशी ही वर्ध्याची ज्ञानकर्मभक्तांची मूर्ती पूज्य विनोबाजी; "जगातील कोणती शक्ती आपल्या मोटारीवरचा झेंडा काढते ते बघू दे," असे गर्जणारे निर्भयमूर्ती ध्येयेरत जवाहरलाल.

प्रश्न :-

(१) साने गुरूजीनी कोणकोणत्या महान व्यक्तींचे स्मरण केले आहे? त्यांची नावे लिहा.
(२) ईश्वरचंद्र विद्यासागर यांनी काय केले?
(३) बाबू गेनू कसा मरण पावला?
(४) गीतेचे स्मरण होताच विनोबाजींची काय अवस्था होते?
(५) बाबू शिशिरकुमार घोष यांनी संपादकाचा कोणता आदर्श ठेवला?

१८. मुंबई हे भारतातील एक सुंदर व मोठे शहर आहे. मुंबई ही महाराष्ट्र राज्याची राजधानी आहे. येथील वस्ती सुमारे पन्नास लाख आहे. येथे अनेक जातीचे, पंथाचे व धर्माचे लोक सुखाने राहतात.

मुंबईत आरे दुग्ध वसाहत, जुहू, मलबार टेकडी, भारताचे प्रवेशद्वार, राणीचा बाग,

वस्तुसंग्रहालय इत्यादी अनेक प्रेक्षणीय स्थळे आहेत. मोठमोठ्या इमारती आहेत. लोकांची ने-आण करण्याकरिता स्थानिक आगगाड्या सतत धावत असतात. याशिवाय बसगाड्या, खाजगी व भाड्याच्या मोटारी यांची वाहतूक रात्रंदिवस चालू असते. येथील सचिवालयाची इमारत फारच भव्य आहे. राज्यपाल, मंत्री, सचिव वगैरे अधिकारी या शहरातच राहातात.

मुंबईचे हवामान सम आहे. पावसाळयात खूप पाऊस पडतो. हिवाळयात विशेष थंडी नसते. उन्हाळा फार कडक नसतो. सर्व ऋतूंमध्ये निरनिराळया प्रकारची फळे इथे मिळतात. येथे दुधाचा व भाजीपाल्याचा पुरवठा बाहेरून होतो.

येथे निरनिराळया प्रकारची महाविद्यालये आहेत. काही महाविद्यालयात संशोधनकार्य चालू असते. रुग्णालयेही मुंबई शहरात खूप आहेत. बऱ्याचशा रुग्णालयात मोफत औषधोपचार केले जातात. येथील मत्स्यालय पाहण्यासारखे आहे. ते पाहण्याकरिता दर रविवारी गर्दी लोटते.

येथील काही इमारतींना दहा मजले आहेत. अशा इमारतींत वर जाण्याकरिता व खाली येण्याकरिता लिफ्ट असते. चौपाटीवर व मलबार टेकडीवर फिरावयास जाण्यास चांगली जागा आहे. निरनिराळया लोकांच्या धर्माकरिता येथे देवालये व प्रार्थना-मंदिरे आहेत. परदेशातील लोक हे शहर पाहण्याकरिता येत असतात.

प्रश्न :

(१) मुंबई हे शहर कसे आहे?
(२) मुंबईत कोणती प्रेक्षणीय स्थळे आहेत?
(३) मुंबईचे ऋतू कसे आहेत?
(४) मुंबईतील बऱ्याचशा रुग्णालयांमधून कसे उपचार केले जातात?
(५) मुंबईतील निरनिराळया धर्मांच्या लोकांकरिता काय उपलब्ध करून देण्यात आले?

१९. "बंधूंनो, मी आज सांगतो ते ऐका. कारण आणखी एखादे वर्ष मला लाभेल असे वाटत नाही. या जागी पुन्हा मी दिसेन, वावरेन, बोलेन असे वाटत नाही. हा आजचा दिवस व हा महिना जसा सर्वांना पवित्र वाटतो ; त्याप्रमाणे सर्वांचे जीवन व मालमत्ता पवित्र माना. तुम्ही एकमेकांचे जीवन पवित्र माना. एकमेकांना सांभाळा. ईश्वरासमोर जाण्याची वेळ येईपर्यंत असे प्रेमाने व बंधुभावाने वागा. कोणाच्या प्राणांचा व घरादाराचा नाश करू नका. एके दिवशी ईश्वराच्या न्यायासनासमोर उभे राहावयाचे आहे. हे कधीही विसरू नका. त्या दिवसाची नेहमी आठवण ठेवा. तेथे सर्व कृत्यांचा झाडा द्यावा लागेल.

मित्रानों, पतीचे पत्नीवर काही हक्क आहेत, तसेच पत्नीचेही पतीवर आहेत. आपल्या बायकांना प्रेमाने व सहानुभूतीने वागवा. कठोर होऊ नका. दयाळू राहा. तुम्ही ईश्वराच्या जामीनकीवर आपल्या पत्नीचा स्वीकार केलेला असतो. खरे ना? परमेश्वराच्या

शब्दाने त्या तुमच्या कायदेशीर भार्या झालेल्या असतात, ही गोष्ट विसरू नका.

तसेच तुमच्यावर कोणी विश्वास टाकला तर त्याचा विश्वासघात करू नका. दिलेला शब्द पाळा. पाप टाळा. सावकारी निषिद्ध आहे. व्याजबट्टा व्यर्ज आहे हे ध्यानात धरा. पैसे उसने घेणाऱ्याने घेतले तेवढे परत करावे. व्याज देऊ नये, मुद्दलाची फेड व्हावी.

आणि प्राचीन काळापासून तुम्ही रक्ताचा सूड घेत आलात. खूनाचा बदला घेत आलात. परंतु आजपासून ते बंद होत आहे ही गोष्ट निषिद्ध आहे. आजपासून सारी सूडाची भाडणे रद्द झाली समजा.

आणि तुमचे गुलाम ; त्यांना नीट वागवा. तुम्ही खाल तेच त्यांना खायला द्या. तुम्ही कपडे घालाल तसेच त्यांना द्या. लक्षात ठेवा की, कसेही झाले तरी तेही खुदाचे बंदे आहेत. त्यांना कठोरतेने वागवता कामा नये.

मित्रांनो, माझे शब्द ऐका, नीट समजून घ्या. सारे लोक हे एकमेकांचे भाऊ आहेत हे कधीही विसरू नका. जे दुसऱ्याचे आहे ते त्यांन स्वेच्छेने, खुशीने दिल्याशिवाय त्याला हात लावू नका. अन्यायापासून व अन्याय करणाऱ्यापासून दूर राहा. सावध राहा.

जे येथे आज हजर आहेत त्यांनी हे सारे गैरहजर असल्यास सांगावे. येथे ऐकणाऱ्या-पेक्षाही ज्याला हे सांगितले जाईल तो कदाचित ते अधिकच लक्षात ठेवण्याचा संभव आहे.

प्रश्न :

(१) ईश्वरासमोर जाण्याची वेळ येईपर्यंत कसे वागा असे महंमदाने सांगितले आहे?
(२) आपल्याला एक दिवस कोठे उभे राहावयाचे आहे असे महंमद म्हणतात?
(३) कोणती गोष्ट निषिद्ध आहे असे महंमद म्हणतात?
(४) गुलामांना कसे वागवा असे महंमदने म्हटले आहे?
(५) सारे लोक कसे आहेत असे महंमद म्हणतात?

२०. एके दिवशी एक घोडेस्वार समुद्रकिनाऱ्याकडे चालला होता. रस्त्याच्या कडेला एक उपहारगृह होते तेथे तो आला. अंधार पडत होता. घोडेस्वार घोडयावरून खाली उतरला. समुद्रकाठच्या माणसांची मने समुद्रासारखी विशाल असतात. त्यांना कुठल्याही क्षुद्रतेची कल्पना येत नाही. हा घोडेस्वारही तसाच होता. दरवाजाजवळच्या एका झाडाला त्याने आपला घोडा बांधला व तोउपहारगृहात शिरला.

मध्यरात्र झाली, लोक गाढ झोपले. तेवढयात एक चोर तेथे आला व त्याचा घोडा घेऊन निघून गेला.

सकाळी घोडयाचा मालक जागा झाला. आपला घोडा चोरीस गेला हे त्याला समजले. या गोष्टीचे त्याला अतोनात दुःख झालेच, पण त्यापेक्षा त्याला अधिक दुःख झाले ते दुसऱ्या एका गोष्टीचे. ती म्हणजे, कुणातारी मनुष्याला चोरी करण्याची विपरीत बुद्धी उत्पन्न व्हावी, ही होय.

उपहारागृहात बरेच प्रवासी होते. त्यांना ही बातमी समजली. ते लगेच घोडेस्वाराभोवती जमले आणि मोठयाने बोलू लागले.

पहिला म्हणाला, "तबेल्याच्या बाहेर घोडा बांधण्याचा केवढा मोठा गाढवपणा केलास तू त्याचे फळ आहे हे."

दुसरा उद्गारला, "घोडयाला खोडा घातल्याशिवाय त्याला उघडयावर बांधणे हा निव्वळ मूर्खपणा आहे."

तिसरा म्हणाला, "या समुद्रतीराकडच्या भागात घोडयावरून प्रवास करण्यासारखा दुसरा वेडेपणा नाही."

चौथा म्हणाला, "ज्याला चालण्याचा कंटाळा असतो असे आळशी लोक घोडे विकत घेतात आणि त्याच्यावर बसून प्रवास करतात."

हे सारे उद्गार ऐकून तो प्रवासी चकित झाला. तो ओरडून म्हणाला, "मित्रहो, माझा घोडा चोरीस गेला हे तुम्हाला कळल्याबरोबर तुम्ही सारे माझे दोष दाखविण्याकरिता येथे मोठया प्रेमाने धावून आलात. पण ज्याने माझा घोडा चोरून नेला, त्याच्याविषयी निंदेचा एक शब्दसुद्धा तुमच्या तोंडून बाहेर पडू नये ही मोठी चमत्कारिक गोष्ट नव्हे काय?

प्रश्न :

(१) घोडेस्वार कोठे चालला होता?
(२) तो उपहारगृहात का गेला?
(३) त्याने घोडा बाहेर का बांधला?
(४) घोडेस्वाराला दुसरे कोणते दुःख झाले?
(५) इतर प्रवाशांनी कोणते उद्गार काढले?

२१. **शास्त्रीजी सापडले**

१९०४ च्या डिसेंबरातील ही घटना आहे. लालबहादूरजी त्यावेळी अवघे चार महिन्यांचे होते. छोटया लालबहादूरजींना घेऊन त्याची आई गंगा नदी पार करून जात होती. नावेत बरीच गर्दी होती. एवढयात त्या गर्दीत आईच्या कडेवरून छोटे लालबहादूरजी घसरले आणि बेपत्ता झाले. नावेत एकच हाहाःकार उडाला. त्या बिचाऱ्या मातेने बरीच शोधाशोध केली, आरडाओरड केली. पण छे, मुलाचा काही शोध लागला नाही. आईच्या कडेवरून

निसटलेले ते मूल पुढील होडीत बसलेल्या एका शेतकऱ्याच्या टोपलीत अलगदपणे जाऊन पडले होते. त्या शेतकऱ्याला वाटले गंगा मातेने दिलेला हा प्रसादच आहे. म्हणून त्याने मुलाला चार दिवस आपल्या घरी नेऊन त्याची चांगली बडदास्त राखली. पण शेवटी त्याला राहवेना आणि मग त्याने त्या मुंलाच्या आईचा शोध करून त्याला तिच्या हवाली केले.

आणि एकदा असेही झाले

एकदा शास्त्रीजींच्या निवासस्थानाच्या दारावरची विजेची घंटा वाजली. दार उघडले गेले आणि एक सडपातळ बांध्याची ठेंगू मूती दारात उभी राहिली. "मी आपल्या सेवेसी काय बरे करावे" मोठया अदबीने त्या व्यक्तीने दाराबाहेरच्या व्यक्तीला विचारले.

पाहुण्या माणसाने सांगितले, "कृपा करून मंत्रीमहोदयांना सांगा की, आपण जो लघुटंकलेखक मुद्दाम बोलावला होता तो आलेला आहे."

"जरा थांबा हं" असे म्हणून ती दार उघडणारी व्यक्ती आत गेली आणि त्यानंतर दुसरी व्क्ती तेथे आली आणि बाहेर आलेल्या पाहुण्याला आत घेऊन गेली. "चला, मंत्रीमहाशयांनी आपल्याला बोलावले आहे."

तो पाहुणा आत गेला आणि स्तंभितच झाला. दरवाजा उघडणारी ती व्यक्ती म्हणजे दुसरी तिसरी कोणी नसून खुद्द मंत्रीमहाशयच होते. पाहुण्याने झालेल्या प्रकाराबद्दल क्षमा मागितली. परंतु लालबहादूरजी हसतच राहिले.

हुंडा पण हंडा

शास्त्रीजींच्या विवाहच्या वेळची गोष्ट आहे. वधूपरीक्षेच्या वेळी लालबहादूरजींच्या सासऱ्याने त्यांना विचारले, "मग, आपल्या हुंडयाच्या अटी कोणत्या आहेत?"

विवाहोत्सुक लालबहादूरजींनी सांगितले, "चरखा आणि हाताने काढलेल्या सुताच्या लडी." वराच्या या उत्तराने वधूपक्षाकडील सारीच मंडळी आश्चर्यचकित झाली.

प्रश्न :

(१) लालबहादूरजी चार महिन्यांचे असताना कोणती घटना घडली?
(२) शेतकऱ्याला काय वाटले?
(३) शेवटी शेतकऱ्याने कोणता निर्णय घेतला?
(४) दरवाजा उघडणारी व्यक्ती कोण होती?
(५) लालबहादूरजींच्या हुंडयाच्या अटी कोणत्या होत्या?

२२. लोक सापाला फार भितात. परंतु तो किती स्वच्छ, किती सुंदर असतो ! यत्किंचितही घाण त्याला खपत नाही. घाणेंरडी माणसे कितीतरी आढळतात. परंतु घाणेरडा सर्प कोणी पाहिला आहे काय ? एकांतात राहणारा जणू ऋषीच. निर्मळ, सतेज, मनोहर हारासारखा हा साप, त्याला का भ्यायचे ? आपल्या पूर्वजांनी तर त्याची पूजा करावयास सांगितले आहे. काय काय हिंदुधर्मात खुळे, असे तुम्ही म्हणाल. परंतु नागपूजा करावयास सांगितली आहे खरी. लहानपणी मी आईला गंधाचा नाग काढून द्यावयाचा. मी आईला म्हणे,

"बाजारात चांगले चित्र मिळते." आई म्हणे, "ते रद्दी, ते नको. मुलाच्या हातचे ते चांगले." मग ती त्या नागाची पूजा करावयाची. काय आहे हा पागलपणा ? परंतु विचार तर करा. तो सर्प श्रावण महिन्यात अतिथी म्हणून आपल्या घरात येत असतो. त्याचे बिचाऱ्याचे घर पावसाळी पाण्याने सारे भरून गेलेले असते. मग काय करीत तो ? दूर एकांतात राहणारा तो ऋषी. तुम्हास उगीच फार त्रास होऊ नये म्हणून वळचणीत लाकडात पडून राहतो. कमीत कमी जागा तो व्यापतो. परंतु आपण दंडा घेऊन धावतों. संकटात सापडल्यामुळे अतिथी बाहेर आला तर त्याला काय करायचे ? सेंट फ्रंन्सिसची गोष्ट सांगतात की, जंगलात साप दिसला म्हणजे तो प्रमाने म्हणायचा "ये, भाऊ, ये." ते साप त्याच्या मांडीवर खेळत, अंगावर रूळत. हे खोटे नका समजू, प्रेमामध्ये ही शक्ती आहे. साप म्हणजे विषारी आहे. आणि माणूस काय कमी विषारी आहे ? चाप चावला तरी क्वचित चावतो. तो मुद्दात चावत नाही. शेकडा ९० तर निविषच असतात. तो तुमच्या शेतीचे रक्षण करतो. शेतीचा नाश करणारे असंख्य किडे, जंतू यावर तो जगतो. असा हा उपकारी शुद्ध तेजस्वी एकांतप्रिय सर्प म्हणजे भगवंताचे रूप आहे.

प्रश्न :

(१) सापाला मारू नये असे विनोबाजी का लिहितात?
(२) "सर्प भगवंताचे रूप आहे" असे लेखकाने का म्हटले आहे?
(३) साप कोणत्या महिन्यात अतिथी म्हणून आपल्या घरी येतो?
(४) विनोबाजींनी सापाला कोणाची उपमा दिली आहे?
(५) साप कशावर जगतो?

२३. उंटावरचा शहाणा म्हणजे मूर्खपणाचा सल्ला देणारा माणूस. उंट हा उंच असतो, म्हणून त्याच्यावर बसणाऱ्या माणसाची बुद्धीही "उंच" असली पाहिजे या कल्पनेपासून हा वाक्प्रचार रूढ झाला. याला आधारभूत पुढील गोष्ट प्रचलित आहे.

एका म्हशीला तहान लागली. तिच्या जवळपास पाण्याने भरलेला एक रांजण होता. त्यात तिने तोंड कसे तरी घातले. ती पोटभर पाणी प्यायली. पण तिची शिंगे रांजणात गेल्यामुळे तोंड काही बाहेर निघेना. ते बाहेर कसे काढावे असा प्रश्न मालकाला पडला. एवढयात उंटावरून चाललेला एक माणूस त्याच्या दृष्टीस पडला. त्याच्या एकंदर ऐटीवरून मालकाला वाटले की, हा उंटावरून जाणारा नक्कीच शहाणा असेल.

मालकाने त्याला थांबविले आणि आपली अडचण त्याला सांगितली. तेव्हा उंटावरच्या स्वाराने आपली अट घातली ती अशी :-

"मी खाली उतरणार नाही. मला उंटसुद्धा घरात न्याल तर मी एक उपाय सांगेन." मालकाने बिचाऱ्याने दरवाज्याची भिंत पाडली. उंटावरील "शहाणा" आत आला आणि म्हणाला, "यात काय सोपे आहे. म्हशीची मान कापा म्हणजे झाले. दुसरा सोपा उपाय नाही."

रांजणातून म्हशीचे तोंड निघाले पाहिजे म्हणून म्हशीचा मालक या गोष्टीस कबूल झाला. त्याने म्हशीची मान कापली. पण म्हशीची मुंडी रांजणात तशीच अडकलेली राहिली. तेव्हा उंटावरचा "शहाणा" म्हणाला, "पहाता, काय आता रांजण फोडा म्हणजे झाले."

मालकाने हळूवारपणे रांजण फोडला. तेव्हा म्हशीचे तोंड बाहेर निघाले.

उंटावरच्या शहाण्याची ही मसलत ! अशा मूर्ख मसलतीच्या पायी भिंत पाडली. म्हैस मेली आणि राजणही फुटला.

अगोदरच रांजण फोडला असता तर ....?

प्रश्न :

(१) उंटावरून चाललेल्या माणसाला मालकाने का थांबविले?
(२) मालकाने दरवाज्याची भिंत का पाडली?
(३) मालकाने हळूवारपणे रांजण का फोडला?
(४) उंटावरचा शहाणा म्हणजे काय?
(५) अगोदरचा रांजण फोडला असता तर काय झाले असते?

२४. लोकमान्य टिळकांच्या वेळची गोष्ट. त्या काळच्या मुंबई शासनातील एका मोठया गोऱ्या अधिकाऱ्याने एक मराठी पुस्तक लिहून प्रसिद्ध केले व ते लोकमान्य टिळकांकडे अभिप्रायासाठी पाठविले. त्यांच्या अभिप्रायाला फार महत्त्व होते. बरेच दिवस झाले तरी अभिप्राय मिळाला नाही. फक्त पोचपावती मिळाली. तेव्हा एके दिवशी तो अधिकारी स्वतः लोकमान्य टिळकांना भेटला व त्याने आपल्या पुस्तकावरील अभिप्रायाबद्दल त्यांना विचारले.

वस्तुस्थिती अशी होती की ते पुस्तक भाषेच्या दृष्टीने अगदी अयोग्य होते. लोकमान्य टिळकांना तर मुळीच पसंत नव्हते. गोरे अधिकारी लिहितात, त्याचे कौतुक करावे की सदोष मराठीवर टीका करावी, असा लोकमान्य टिळकांना पेच पडला.

अधिकारी जेव्हा स्वतः टिळकांना भेटला तेव्हा टिळक त्याला म्हणाले, "तुम्हाला अजून आमचे मराठी समजले नाही." अधिकाऱ्याने विचारले, "ते कसे?" "चला तुम्हाला दाखवितो" टिळक म्हणाले.

नंतर ते दोघे टिळकांच्या एका मित्राच्या घरी गेले. मित्राने दोघांचे स्वागत केले. टिळकांनी त्यांच्या ८-१० वर्षाच्या मुलीस हाक मारली. ती बाहेर आली. टिळक तिला म्हणाले, "मुली, हें साहेब तुला पहायला आले आहेत." हे ऐकताच ती मुलगी "इश्श." म्हणून लाजून घरात पळून गेली.

टिळकांनी अधिकाऱ्यास विचारले, "तुम्हाला समजले का ती मुलगी आत का

पळाली ते?"

"नाही," अधिकारी उत्तरला.

"मी तिला काय सांगितले ?" टिळक.

"मी तिला पाहायला आलो. (I have come to see her)" अधिकारी.

"मग ती आत का पळाली" टिळक.

अधिकारी निरुत्तर झाला. टिळकांनी पुन्हा त्या मुलीस बाहेर बोलाविले व विचारले, "मु ा पळालीस?" मुलगी म्हणाली, "मी काय एवढी मोठी झाली आहे लग्नाला म्हणून हे साहेब मला पाहायला आहे आहेत?"

जेव्हा "पहायला येणे" म्हणजे "वधूपरीक्षा" असते हे त्या अधिकाऱ्याला समजले, तेव्हा आपण मराठीत फारच कच्चे आहात अशी त्याची खात्री झाली.

प्रश्न :

(१) लोकमान्य टिळकांच्या अभिप्रायाला फार महत्त्व का होते?
(२) ती मुलगी आत का पळाली?
(३) आपण मराठीत कच्चे आहोत अशी अधिकाऱ्याची केव्हा खात्री झाली?
(४) लोकमान्य टिळकांना कोणता पेच पडला होता?
(५) गेऱ्या अधिकाऱ्याचे पुस्तक भाषेच्या दृष्टीने कसे होते?

२. "क" गटातील शब्द व वाक्प्रचार आणि "ख" गटातील शब्द व वाक्प्रचार यांची समानार्थी जुळणी करा. **गुण १०**

गट "क"		**गट "ख"**	
(१)	शिंगे फुटणे	(अ)	कृपा करणे
(२)	मात्रेचे वळसे घेणे	(आ)	नायनाट करणे
(३)	सुगावा लागणे	(इ)	घोडयावर बसणे

(४)	नेस्तनाबूत करणे	(ई)	दोष देणे
(५)	उन्हाने चेहरा टाकणे	(उ)	लुगडे व्यवस्थित नेसणे
(६)	ओचापदर करणे	(ऊ)	जास्त हुशारी दाखविणे
(७)	अनुग्रह करणे	(ए)	औषध मोजून घेणे
(८)	घोडयावर मांड ठोकणे	(ऐ)	शिक्षेचा एक प्रकार
(९)	घोडी देणे	(ओ)	चाहूल लागणे
(१०)	नावे ठेवणे	(औ)	उन्हे कोमजणे

	गट "क"		गट "ख"
(१)	पंक्तिप्रपंच करणे	(अ)	पूर्वस्थितीला येणे
(२)	चोपडी टाकणे	(आ)	गोंधळ उडणे
(३)	पहिले पाढे पंचावन (पंचावन्न) होणे	(इ)	आज्ञा मोडणे
(४)	क्रोधाचा बाहुटा खाली पडणे	(ई)	सतत एखाद्या गोष्टीचा विचार करणे
(५)	फडशा पाडणे	(उ)	राग कमी होणे
(६)	विचारसरणी अपक्व असणे	(ऊ)	अभ्यासासाठी वही तयार करणे
(७)	आज्ञेचे उल्लंघन करणे	(ए)	भेदभाव करणे
(८)	तारांबळ उडणे	(ऐ)	काम संपवणे
(९)	दांडी मारणे	(ओ)	विचारसरणी अविकसित असणे
(१०)	ध्यास घेणे	(औ)	न सांगता गैरहजर राहणे

	गट "क"		गट "ख"
(१)	छिद्रे झाकणे	(अ)	नाश होणे
(२)	हरवून बसणे	(आ)	नवीन कोंब फुटणे
(३)	थक्क होणे	(इ)	चोखणे
(४)	अव्यापारेषु व्यापार	(ई)	दोष लपवणे
(५)	झुबके धुमारणे	(उ)	माती वाहून जाणे
(६)	फतकल मारून बसणे	(ऊ)	भान विसरून जाणे
(७)	माती धुपणे	(ए)	आश्चर्य वाटणे
(८)	भुईसपाट होणे	(ऐ)	गडावर माणसांची गजबज होती
(९)	चुपीत बसणे	(ओ)	नसता उद्योग
(१०)	गड नांदता होता	(औ)	ऐसपैस बसणे

	गट "क"		गट "ख"
(१)	आख्यायिका	(अ)	आवाज
(२)	प्रदर्शन करणे	(आ)	समाधान वाटणे
(३)	प्रामाणिक	(इ)	विश्वास वाटणे
(४)	सार्थक होणे	(ई)	तारांबळ उडणे
(५)	जडाव	(उ)	बंदोबस्त ठेवणे
(६)	पहारा ठेवणे	(ऊ)	दंतकथा

(७)	निनाद	(ए)	देखावा करणे
(८)	खात्री पटणे	(ऐ)	आकर्षण
(९)	मोहिनी	(ओ)	एकनिष्ठ
(१०)	गोंधळ उडणे	(औ)	अलंकार

	गट "क"		**गट "ख"**
(१)	शिरस्त्राण	(अ)	लोणी
(२)	नवनीत	(आ)	हिसकावून घेणे
(३)	विधायक	(इ)	जैन धर्मातील साधक
(४)	हिरावणे	(ई)	रक्षण करण्यासाठी येणारा टोप-टोपी
(५)	श्रमण	(उ)	हितकारक
(६)	घाम न फुटणे	(ऊ)	मरणकळा येणे
(७)	प्रेतकळा येणे	(ए)	कुठल्याही अर्थाने संबंध नसणे
(८)	दूरान्वयाने संबंध नसणे	(ऐ)	दया न वाटणे
(९)	दृष्टीत न मावणे	(ओ)	कायमचा त्याग करणे
(१०)	गंगार्पण करणे	(औ)	अपेक्षेपेक्षा खूप मोठे जाणवणे

	गट "क"		**गट "ख"**
(१)	स्थानापन्न होणे	(अ)	उत्साह येणे
(२)	तिरीप	(आ)	पूर्णपणे नष्ट होणे
(३)	रिवाज असणे	(इ)	बसणे
(४)	चेव येणे	(ई)	पद्धत असणे
(५)	कोपराने खणणे	(उ)	इच्छा नसणे
(६)	कुजत पडणे	(ऊ)	उदासपणे पाहणे
(७)	वासना उडणे	(ए)	खूप कष्ट करणे
(८)	शून्य दृष्टीने पाहणे	(ऐ)	वाईट अवस्था प्राप्त होणे
(९)	हाडाचे काडे करणे	(ओ)	चांगुलपणाचा फायदा घेणे
(१०)	रसातळास जाणे	(औ)	कवडसा

	गट "क"		**गट "ख"**
(१)	इंपोर्टेड	(अ)	नायनाट करणे
(२)	उदझ	(आ)	जास्त हुशारी दाखविणे
(३)	पंक्तिप्रपंच	(इ)	काम संपविणे
(४)	भुईसपाट होणे	(ई)	कृपा करणे
(५)	ध्यास घेणे	(उ)	भेदभाव
(६)	फडशा पाडणे	(ऊ)	भरपूर

(७)	शिंगे फुटणे	(ए)	आयात करणे
(८)	अनुग्रह करणे	(ऐ)	नाश होणे
(९)	घोडी देणे	(ओ)	सतत एकाच गोष्टीचा विचार करणे
(१०)	नेस्तनाबूत करणे	(औ)	शिक्षेचा एक प्रकार

प्र. ३ पुढीलपैकी कोणत्याही पाच शब्दांचा वाक्यात उपयोग करा :- गुण १०

१.	पायवाट	२१.	आमंत्रण
२.	ढीग	२२.	वातावरण
३.	दांपत्य	२३.	लपंडाव
४	कोवळे	२४.	गहाण
५.	पूर	२५.	मुक्तता
६.	श्वास	२६.	परिसर
७.	गरज	२७.	जमीनदोस्त
८.	संतसंग	२८.	अप्रुप
९.	अचानक	२९.	आसरा
१०.	उपाहारगृह	३०.	टापटिप
११.	रंगीवेरंगी	३१.	संसर्गजन्य
१२.	चोमडा	३२.	सेवाशुश्रूषा
१३.	दौत	३३.	दूरदृष्टी
१४.	केविलवाणी	३४.	शुभेच्छा
१५.	धरणीमाता	३५.	सहवास
१६.	कहाणी		
१७.	प्रसिध्द		
१८.	आग्रहाखातर		
१९.	दिवाणखाना		
२०.	गालीच		

प्र.४ पुढील प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (कोणतेही पाच) गुण २०

(१) गावातील लोक "भैरीबोवाची पालखी" म्हणून कोणाला हिणवीत असत ?

(२) दहा वर्षातील प्रत्येक वर्ष, महिना आणि दिवसएक परंपरा निर्माण करीत होता असे लेखकाने का म्हटले आहे ?

(३) किडमिडयांच्या पंढरीला मास्तरांनी काय उपदेश केला ?

(४) लंबोदरने केलेल्या गावठी बॅटरीचे मास्तरांनी कसे कौतुक केले ?

(५) " कोणतंही मूल चांगलंच असतं" हा सिध्दांत मास्तर कसा पटवून सांगत ?

(६) श्रीवर्धनहून टेमलाईच्या पठाराकडे येणाऱ्या वाटेचे वर्णन लेखकाने कसे केले आहे ?

(७) माचीवरला बुधा गडावरून मुंबईला आणि मुंबईहून पुन्हा टेमलाईच्या पठारावर कसा आला ?

(८) बुधाला रिकामपणी लहानपणीच्या कोणत्या आठवणी येत ?

(९) कुत्रा आणि आवळीचे रोपटे यांच्याशी बुंधाने कसे नाते जोडले ?

(१०) दुष्काळाची चाहूल आधी कोणाला लागते ?

(११) झाडे, पक्षी आणि माणसे यांच्यामध्ये कोणता भेद कवीने दर्शविला आहे ?

(१२) मनाची एकाग्रता कशी मिळवावी असे विनोबांनी सांगितले आहे ?

(१३) "मनाची एकाग्रता म्हणजे चार भिंतीत कोंडून घेणे नव्हे!" असे विनोबांनी का म्हटले आहे ?

(१४) "एकाग्रता", "शून्यग्रता" व "अनेकाग्रता" यांतील भेद विनोंबांनी कशाप्रकारे स्पष्ट केला आहे ?

(१५) जीवनात परिमितता आणण्यासाठी काय करावे असे विनोबांनी सांगितले आहे ?

(१६) विनेबांनी कोणता मौलिकसंदेश "चित्ताची एकाग्रता" या पाठातून दिला आहे.

(१७) बंडूने शुक्रवारची दुपार कशी घालवली ?

(१८) बंडूचे वर्गात लक्ष का लागत नव्हते ?

(१९) बंडूला मित्रांना घरी बोलावण्याची कोणती युक्ती सुचली ?

(२०) बंडूच्या घरचा पाहुणचार कसा होता ?

(२१) बंडूच्या घरात खेळ कशाप्रकारे रंगला होता ?

(२२) आरंभी यंतम् अभिषेकच्या घरी कसा आला ?

(२३) यंत्रमानवाच्या मेंदूवर कोणते नियम ठसवले गेले होते ?

(२४) "यंतम्" अभिषेकचा सांभाळ कसा करीत असे ?

(२५) अभिषेकच्या आईला "यंतम्" नकोसा का झाला ?

(२६) "यंतम्" निघून गेल्यावर अभिषेकची मन:स्थिती कशी झाली ?

(२७) "यंतम्" घरातून निघून गेल्यावर अभिषेक कसा सावरला ?

(२८) अभिषेकच्या बाबांच्या मित्राच्या कारखान्याचें वर्णन करा.

(२९) अभिषेंकच्या काकांच्या कारखान्यातील असेंब्लीलाईनवर कोणता प्रसंग घडला ?

(३०) यंत्रमानवाला भावना नसतात असे का म्हटले जाते ?

(३१) यंत्रमानवाच्या इलेक्ट्रॉनिक मेंदूसंबंधी व इतर कोणत्या बाबींची माहिती या पाठात आली आहे?

(३२) यंतम्" अभिषेककडें आनंदात होता, हे कोणत्या गोष्टीवरून दिसून येते ?

(३३) अभिषेकच्या काकांनी अभिषेंकला कशाचे निमंत्रण दिले ? त्यांनी अभिषेकचे स्वागत कशाप्रकारे केले?

(३४) यंतम् घरी कसा परत आला ?

(३५) लक्ष्मीबाईचे लेखन लोकप्रिय होण्यामागची कोणकोणती कारणे लेखकाने सांगितली आहेत ?

(३६) लक्ष्मीबाईंच्या बाबतीत रेव्ह. लॉग यांचे उद्‌गार कसे सार्थ ठरले ?

(३७) लक्ष्मीबाईंच्या सेवेकरी वृत्तीचा अनुभव दुर्गाबाईंना कसा आला ?

(३८) लक्ष्मीबाईच्या व्यक्तित्वाची कोणकोणती वैशिष्ट्ये या उताऱ्यातून दिसून येतात ?

(३९) लक्ष्मीबाईंना नाशिकची आजी म्हणावे असे दुर्गाबाईंना का वाटते ?

(४०) सीताबाई व लक्ष्मीबाई यांच्यासंबंधी कोणती आठवण दुर्गाबाईंनी सांगितली आहे ?

(४१) लक्ष्मीबाईंच्या लेखनाची कोणती वैशिष्ट्ये लेखिकेने सांगितली आहेत ?

(४२) लक्ष्मीबाईंचा वेश कसा होता ?

(४३) लक्ष्मीबाईंचे मन कोवळे होते, हे कोणत्या प्रसंगावरून दिसून येते ?

(४४) गाण्याचे महत्त्व कवीने कोणत्या शब्दांत सांगितले आहे ?

(४५) जीवनाकडे कवी कोणत्या दृष्टीने पाहतो ते सांगा ?

(४६) माणसाच्या लोढयाविषयी कवीने कोणते सत्य सांगितले आहे ?

(४७) "गाण्याच्या शोधात" या कवितेचा सारांश थोडक्यात लिहा.

(४८) आचार्य विनोबा भावे यांच्या मते शुध्द व्यवहार कसा असतो ?

(४९) संत तुकाराम महाराजांनी छत्रपती शिवाजी महाराजांना कोणता उपदेश केला ?

(५०) कवी अनिल यांनी आपल्या कवितेतून कोणता विचार मांडला आहे ?

(५१) कवी सायमन मार्टिन यांनी दुष्काळासंबंधी कोणती भावना व्यक्त केली आहे.

(५२) दुर्गेश्वरांच्या शाळेतील मुलांना आपले मास्तर अजूनही का आठवतात ?

(५३) माणसाचे मन एकाग्र होण्यात कोणकोणत्याअडचणी येतात ?

(५४) "बाबांचे व्याकरण कच्चे" असे बंडूला का वाटते ?

(५५) लेखक दि.बा.मोकाशी यांनी पाहिलेल्या तळ्याचे थोडक्यात वर्णन करा.

(५६) वारकरी पंथासंबंधी संत तुकाराम महाराजांचे विचार सांगा.

(५७) मुंबईच्या माणसांनी कशाप्रकारे निसर्गात रममाण व्हावे असे बुधाला वाटते ?

(५८) कवी अनिल कोणाकोणाशी नाती जोडू पाहत आहे ?

(५९) "मी घरात आले" या कवितेतील स्त्रीचा कोणकोणाशी संवाद झाला ?

(६०) वेरूळच्या लेण्यासंबंधी कोणत्या आख्यायिका प्रसिध्द आहेत ?

(६१) मास्तरांनी नाजाला शिक्षा का दिली ?

(६२) लोकमान्य टिळकांनी काव्यातील गणित कसे दाखविले ?

(६३) कवितेतील स्त्रीने कोणकोणती कर्तव्ये पार पाडली ?

(६४) जुन्या घराच्या गळयात आवंढा का आला ?

(६५) गाण्याचे महत्व कवीने कोणत्या शब्दांत सांगितल आहे ?

(६६) लक्ष्मीबाईचे लेखन कोणकोणत्या कारणांनी लोकप्रिय झाले?

(६७) दुष्काळाचा परिणाम कोणाकोणावर होतो ?

(६८) कवीने मानवतावादी विचाराचे दर्शन कसे घडविले आहे ?

(६९) दुष्काळाची चाहूल लागल्यानंतर झाडे कशी वागतात ?

(७०) "मानवता" या कवितेतून कवीने आपले दु:ख कसे व्यक्त केले आहे ?

प्र.५ -------- या पाठाच्या आधारे खालील प्रश्नांची संक्षिप्त उत्तरे लिहा. **(कोणतेही पाच)** **गुण १०**

१. "यंतम्" या पाठाच्या आधारे खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

(१) अभिषेकने रडायला सुरूवात का केली ?

(२) अभिषेंकच्या बाबांनी इम्पोर्टेड यंत्रमानव आणयला नकार का दिला होता ?

(३) अभिषेकच्या यंत्रमानवला यंतम्" असे नाव का पडले ?

(४) अभिषेकच्या आईने आपले शिक्षण पुढें पूर्ण करण्याचा निर्णय का घेतला ?

(५) यंतम्" अभिषेकची कोणकोणती कामे करीत असे ?

(६) यंतम्" आज अगदीच जुनाट का वाटत होता ?

२. नाशिकने मानलेली "आजी"या पाठाच्या आधारे खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

(१) लेखिकेला आठवतात त्या लंक्ष्मीबाईंचे वर्णन करा.

(२) कुणीही आजारी पडल्यावर लक्ष्मीबाई त्यांची सेवा कशा करीत असत ?

(३) लक्ष्मीबाई आजाऱ्याची शुश्रुषा करताना कोणते नियम पाळीत असत ?

(४) लेखिकेची आत्या आजारी पडल्यानंतर लक्ष्मीबाईंनी त्यांची सेवा कशी केली होती ?

(५) लक्ष्मीबाईंना कोणता छंद होता ?

(६) घरभरणीच्या समारंभात लक्ष्मीबाईचे कोवळे मन लेखिकेला कशाप्रकारे दिसून आले ?

३. "मला साळंत जायचयं " या पाठाच्या आधारे खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

(१) नाजा अभ्यास कशी करायची ?

(२) नाजा शाळेत जाण्यासाठी कशी तयारी करायची ?

(३) मास्तरने नाजास शाळेत का उभे केले ?

(४) मास्तरने शिक्षा केल्यावर मुलांची अवस्था काय होती ?

(५) आयने दादाचं नाव शाळेतून का काढून टाकले होते ?

(६) मुलीच्या शिक्षाणाविषयी त्यावेळच्या स्त्रीपुरूषांच्या कल्पना काय होत्या ?

४. "चित्ताची एकाग्रता" या पाठाच्या आधारे खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

(१) प्रार्थना कशी असावी ?

(२) जीवनशुद्धी कशी असावी ?

(३) ज्ञानशक्ती हा अमूल्य ठेवा कसा आहे ?

(४) डोळे अर्धोन्मीलित का ठेवावेत ?

(५) इंद्रियांचा कोणता धाक वाटला पाहिजे ?

(६) मनुष्य स्वत:ची साधना कशी शोधून काढतो ?

**५.	"वेरूळची लेणी" या पाठाच्या आधारे खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.**

(१)	वेरूळच्या लेण्यांमध्ये देव दगड का झाले आहेत ?

(२)	वेरूळच्या लेण्यांमध्ये हत्ती कसे आढळून येतात ?

(३)	वेरूळच्या लेण्यांमध्ये मोर कसे कोरले आहेत ?

(४)	वेरूळ गावात लेखकाला जेवण को मिळाले?

(५)	वेरूळच्या लेण्यांमधील तळ्याचे वर्णन करा.

(६)	घृष्णेश्वराच्या मंदिरांचे वर्णन लेखकाने कसे केले आहे ?

**६.	"लोकमान्य टिळकांच्या आठवणी " या पाठाच्या आधारे खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.**

(१)	कोणत्या प्रकारे स्कॉलरशिप मिळू नये असे लोकमान्य टिळकांना वाटत असे ?

(२)	लोकमान्य टिळकांच्या मते स्कॉलरशिप केव्हा आपोआप मिळेल?

(३)	लोकमान्य टिळकांच्या गणित शिकवण्याबाबतची कोणती आठवण भाऊसाहेब लवाटे यांनी सांगितली आहे?

(४)	प्रा. हॅर्थार्नवेट यांना लोकमान्य टिळकांनी कशा प्रकारे धडा शिकविला ?

(५)	गणितातील पारंगततेचे कोणते कारण लोकमान्य टिळकांनी सांगितले आहे?

(६)	लोकमान्य टिळकांनी 'मेघदूत' कसे शिकवले ?

**७.	"आमचे मास्तर " या पाठाच्या आधारे खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.**

(१)	पंढरी आपल्या वडिलांवर का नाराज होतो ?

(२)	मास्तरांनी पंढरीची समजूत कशी काढली ?

(३)	लेखक आणि मास्तर यांची पहिली भेट कशी झाली ?

(४)	गावातील लोक भैरोबाची पालखी कशाला संबोधित असत ?

(५)	मास्तर लंबोदरचे कौतुक का करतात ?

(६)	मास्तरांनी लंबोदरचे कौतुक कोणत्या शब्दांत केले ?

**८.	"भेट " या पाठाच्या आधारे खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.**

(१) छत्रपती शिवाजी महाराजांनी संत तुकारामांची भेट का घेतली ?

(२) राजा बैरागी झाल्यास प्रजेचे काय होते ?

(३) छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या हातात काय असल्याचे संत तुकाराम म्हणतात?

(४) 'निराशेचा गाव आंदण आम्हासी' असे संत तुकाराम का म्हणतात?

(५) छत्रपती शिवाजी महाराजांना कशाचे समाधान वाटते ?

(६) संत वाणीचा छत्रपती शिवाजी महाराजांवर कोणता परिणाम होतो ?

प्र.६ पुढीलपैकी कोणत्याही पाच इंग्रजी शब्दांचे मराठी पर्याय द्या. **गुण ५**

१. During the year
२. Maintenance
३. Supervisor
४. Joining Report
५. Postal address
६. Geography
७. Public Account
८. Joint Account
९. Advance copy
१०. Cash allowance
११. Average price
१२. Crop protection
१३. Cash corp
३६. Sub-head
३७. Study leave
३८. State pension
३९. Suburban district
४०. Taxable income
४१. Study group
४२. Public sector
४३. Outdoor game
४४. No parking
४५. Minute book
४६. Stamp duty
४७. Small saving
४८. Best house

१४. Life member
१५. High court
१६. Diet allowance
१७. Expenses
१८. Sufficient
१९. Circumstances
२०. Limited
२१. Value
२२. Allowance
२३. Executive body
२४. Analysis
२५. Admission fee
२६. Sale agreement
२७. Executive
२८. Major head
२९. Serial number
३०. Adjustment
३१. Gazetted
३२. Written off
३३. Visiting hour
३४. Toll fare
३५. Time scale

४९. Record room
५०. Qualifing service
५१. Studying committee
५२. State fund
५३. Copy right
५४. Labour report
५५. Scheme
५६. Quarterly
५७. Organisation
५८. Officiating
५९. Panel
६०. Prescribed form
६१. Proceeding
६२. Memorandum
६३. Multi-purpose
६४. Ministry
६५. Notification
६६. Obligation
६७. Reconstruction
६८. Rural development
६९. Right
७०. Family Pension

प्र.७ पुढीलपैकी कोणत्याही पाच संख्या अक्षरात लिहा. **गुण ५**

१. ५६४८
२. १६०२३५
३. ३६ ५/१०
४. ९२३
५. ४३५ठु०३=१४५
६. ९०-४५=४५
७. १६ x ८=१२८
८. ७२+२०=९०
९. ५,६८९
१०. २०,२२०
११. ४० २/५
१२. ९६
१३. ७५ठु१५=५

३१. २९x३=८७
३२. १०२
३३. १६+२१=३७
३४. १४७०
३५. २४x४=९६
३६. ६४ ७/१०
३७. ७२ठु६=१२
३८. २३७१६
३९. ६४-१८=४६
४०. ९८x२=१९६
४१. १०८ठु४=२७
४२. ६७-३८=२९
४३. ३६५४५

६१. ५२ २/७
६२. १०>७
६३. ४७<५०
६४. ३९x३ =११७
६५. १२.०८
६६. ७९<८०
६७. २७२
६८. ८.५७
६९. ११८<९८
७०. ७०+९=७९
७१. ३३७०९
७२. ६५+४=६९
७३. २७.०९

१४. ४४-२२
१५. २६x५=१३०
१६. ७०+२०=९०
१७. ७४
१८. २४+४२=६६
१९. ३५३
२०. १६x५=८०
२१. ३७ ८ ८/१०
२२. ९७-४३=५४
२३. २६९०१
२४. ८४ठु६=१४
२५. ४८
२६. ७९१
२७. ५६ ३/८
२८. ३७+६१=९८
२९. ८४ठु१२=७
३०. ९१-१८=७३
४४. ७९x१९=१५०१
४५. १.२७
४६. २.०७
४७. ५.३३
४८. ८.५४
४९. १०००+३४=१०३४
५०. ९६-७=८९
५१. ७२+३=७५
५२. १२८ठु४=३२
५३. १००>९८
५४. ४५<७८
५५. १२११९
५६. १५/३=५
५७. ७०x२=१४०
५८. ६३६३
५९. ४९८३२
६०. ३२ १/८
७४. ७२.१०
७५. ४४५
७६. ४४५
७७. ७१+४२=११३
७८. ६४ठु४=१६
७९. ९०३४३
८०. ७९+१९=९८
८१. ९२+१३=१०५
८२. १४०+४०=१८०

प्र.८ रिकाम्या जागी कंसातील शब्दांचे योग्य रूप वापरुन वाक्ये पुन्हा लिहा. (कोणतीही दहा) **गुण १०**

(१) मी समाजसेवेला सोडून भारी -------------- वळलो नाही. (पगार)

(२) यात्रेत ----------- माझे पाय भरुन आले. (चालणे)

(३) तेवीस दिवस त्यांनी ---------- पोटी काढले. (उपास)

(४) मग त्यांनी झटकन मान मागे ---------(वळवणे)

(५) तिचं रात्रंदिवस आपल्या प्रिय -------------- सुटकेकडे लक्ष होते. (पिता)

(६) वडील कामासाठी ----------- गावी गेले होते. (राजधानी)

(७) माझी मुलं तुझ्या उपकाराची फेड ---------(करणे)

(८) --------- डॉक्टर सहा वाजेपर्यंत असत. (दवाखाना)

(९) --------- बाहेरच्या दाराला नुसतीच कडी लावली. (ती)

(१०) ----------नाग चावलेत का ? (पकडणे)

(११) सोलापूरच्या ----------माळढोक पक्षी दिसत. (परिसर)

(१२) संगणकाच्या अभूतपूर्व----------जगाचे चित्र इतक्या झपाटयाने बदलत आहे. (क्रांती)

(१३) त्रिमिती -------- नाटक किंवा चित्रपट पाहता येईल. (स्वरुप)

(१४) ------- हे आव्हान झेलून निसर्गही आता मैदानात उतरला. (तो)

(१५) आपल्या -------एकाग्रता हवी. (चित्त)

(१६) त्याला ---------डांबून ठेवले होते. (घर)

(१७) ------ काय बोलावे ते कळेना. (काकू)

(१८) --------- चेहरा टाकून आहेत. (उन्ह)

(१९) जिकडे पहावे तिकडे -------हत्ती आहेत. (लेणी)

(२०) माझ्या--------- मोर पाहिला. (सोबती)

(२१) त्या देशाच्या -------------देखील अमृताची चव येते. (माती)

(२२) अनेक विद्यार्थी टिळकांकडे अवघड गणिते घेऊन ------- (येणे)

(२३) उंबराच्या ----------एक दगडी रांजण आहे. (तळ)

(२४) श्रीवर्धनापुढून -------एक पायवाट धावते. (उजवा हात)

(२५) --------- पायावर त्यांन डोके ठेवल. (मास्तर)

(२६) मी -------- दोन्ही हात घातले होते. (कोटाचा खिसा)

(२७) एकदा शाळेत ------- टाकावा.(अडकवणे)

(२८) मराठी ------- सवय केली पाहिजे. (बोलणे)

(२९) उद्या सकाळी मला दिल्लीला -------- हवं. (जाणे)

(३०) -------- पक्षी आहेत. (झाड)

(३१) मी ----------पैसे काढले.(बँक)

(३२) ---------- खूप मासे सापडतात. (ही नदी)

(३३) हे पुस्तक ----------- आहे. (मी)

(३४) ---------- लाडू आहेत. (डबा)

(३५) डॉक्टर------------ असतात. (दवाखाना)

(३६) ---------- उपहारगृह आहे. (कार्यालय)

(३७) आईचा डोळा-------- पिंटू घराबाहेर पळाला. (चुकवणे)

(३८) आता संपूर्ण --------- तो फिरत राहिला. (वर्तुळ)

(३९) या ------------- तीन पाय आहेत. (टेबल)

(४०) आई --------- वाट पाहते. (मुले)

(४१) माझा मुलगा ---------- परत आला. (शाळा)

(४२) मी सकाळी पाच वाजता --------- (उठणे)

(४३) गोपाळ माझ्या----------- आला. (घर)

(४४) ---------खाली गर्दी होती. (इमारत)

(४५) मी ---------भिजलो. (पाऊस)

(४६) सुरेखा --------- गेली. (कापड दुकान)

(४७) --------- प्रश्न विचारले. (ती)

(४८) जरा वेळाने ----------- ढग येतील. (आकाश)

(४९) मुले -------- अभ्यास करतात. (वर्ष)

(५०) जर चांगले काम ----------- तर पदोन्नती मिळेल. (करणे)

(५१) अधिकाऱ्यांनी ---------- चौकशी केली तर सत्य बाहेर येईल. (काळजी)

(५२) आम्ही रोज -------------- जातो. (फिरणे)

(५३) अभ्यास केला तर तो उत्तीर्ण ------------- (होणे)

(५४) आपण गरीब असलो म्हणून ------------- कारण नाही. (भिणे)

(५५) प्रत्येकाच्या अंत:करणावर त्यांच्या कतृत्वाचा ठसा ------ आहे. (उमटणे)

(५६) ---------- महाविद्यालय सकाळी असते. (तो)

(५७) ----------- केविलवाण्या मन:स्थितीचा तिच्यावर वेगळाच परिणाम झाला. (मी)

(५८) या ---------- आई थोडी हसली. (खुलासा)

(५९) दामले--------- पाहतच राहिला. (खुळा)

(६०) ---------- झटकन हात वर केला. (ती)

(६१) राधा आपल्या आईवडिलांचा सांभाळ ---------(करणे)

(६२) ही सहस्त्रावधी पुस्तके ठेवण्यासाठी टोलेजंग इमारती --------- लागतात. (बांधणे)

(६३) इथल्या ----- वन विभागाने एक लहानशी झोपडी बांधली आहे. (उंचवटा)

(६४) आई ---------- तीन वार उपास करायची. (आठवडा)

(६५) ----------- मानवाला शांतता नाही. (विद्या)

प्र.९ पुढीलपैकी कोणतेही तीन शब्द शुद्ध करुन लिहा. **गुण ३**

क्रमांक	**अशुद्ध**	**क्रमांक**	**अशुद्ध**	**क्रमांक**	**अशुद्ध**
१.	दरमयान	२४.	टिपणी	४७.	आधीन
२.	अधातरी	२५.	प्रसिद्धि	४८.	आहेर
३.	अतरिम	२६.	अनूसूची	४९.	दुध
४.	निमृनुष्य	२७.	शासकिय	५०.	निवडणूका
५.	सत्यागृह	२८.	अधिष्टाता	५१.	दिवाळी
६.	बाम्ब	२९.	ग्रहनिर्माण	५२.	निर्णित
७.	वीदया	३०.	अकस्मिक	५३.	सोशिक
८.	कीरतन	३१.	अंतीम	५४.	सुचना
९.	डॉ.पनजाबराव	३२.	अधिक्षक	५५.	स्विकारणे
१०.	धरम	३३.	थकित	५६.	सिमा
११.	मैतरी	३४.	अनिष्ठ	५७.	तरतुद

१२.	राजकिय	३५.	त्वरीत
१३.	अंधःकार	३६.	निवडणुक
१४.	कनिष्ट	३७.	दिपावली
१५.	उशिर	३८.	दिर्घ
१६.	टीपा	३९.	करमणुक
१७.	ग्रहीत	४०.	स्वता
१८.	ज्ञानशक्ति	४१.	स्विकृत
१९.	प्राथ्रना	४२.	सुरवात
२०.	जमिन	४३.	रित्या
२१.	मूले	४४.	अजीबात
२२.	पुर्वी	४५.	नविन
२३.	आर्शिवाद	४६.	प्रतिक

प्र.१० पुढीलपैकी कोणत्याही तीन शब्दांचे वचन बदला. गुण ३

१.	पाठ	४१.	कावळे	८१.	नदी	१२१.	नाटक
२.	निर्णय	४२.	दागिना	८२.	पेटी	१२२.	मंडळ
३.	हात	४३.	पाहुणा	८३.	राणी	१२३.	मैदान
४.	पाय	४४.	अट	८४.	काकडी	१२४.	भांडार
५.	आदेश	४५.	आग	८५.	खूर्ची	१२५.	सरकार
६.	कान	४६.	तक्रार	८६.	बाई	१२६.	देवालय
७.	नियम	४७.	सोय	८७.	बादली	१२७.	कार्यालय
८.	केस	४८.	जाहिरात	८८.	भाजी	१२८.	फूल
९.	कप	४९.	सहल	८९.	सुई	१२९.	मूल
१०.	नारळ	५०.	आठवण	९०.	आकृती	१३०.	बीळ
११.	झाप	५१.	मोटार	९१.	आवृत्ती	१३१.	दूध
१२.	महिना	५२.	समजूत	९२.	युक्ती	१३२.	लोणी
१३.	फळा	५३.	भिंत	९३.	युवती	१३३.	पाणी
१४.	मसुदा	५४.	विहीर	९४.	दासी	१३४.	मोती
१५.	रस्ता	५५.	बहीण	९५.	कृती	१३५.	पाखरु
१६.	राजा	५६.	तारीख	९६.	वस्तू	१३६.	लिंबू
१७.	मुलगा	५७.	खारीक	९७.	बाजू	१३७.	वासरु
१८.	आंबा	५८.	बेरीज	९८.	वधू	१३८.	गाणे
१९.	बटाटा	५९.	गरज	९९.	बायको	१३९.	तळे
२०.	हप्ता	६०.	जखम	१००.	नवरा	१४०.	मडके
२१.	डोळा	६१.	शपथ	१०१.	म्हैस	१४१.	केळे
२२.	कवी	६२.	काच	१०२.	कोळीण	१४२.	भांडे
२३.	भिकारी	६३.	वाट	१०३.	बेरीज	१४३.	डोके
२४.	पक्षी	६४.	चिंच	१०४.	वाट	१४४.	घरटे
२५.	प्रवासी	६५.	चूक	१०५.	स्त्री	१४५.	खेडे
२६.	गवळी	६६.	वीज	१०६.	पपई	१४६.	दंगा
२७.	हत्ती	६७.	भूक	१०७.	सासू	१४७.	उदाहरण
२८.	धोबी	६८.	बंदूक	१०८.	ऊ	१४८.	सफरचंद
२९.	कोळी	६९.	सून	१०९.	पत्र	१४९.	सोने
३०.	पुढारी	७०.	करमणूक	११०.	घर	१५०.	धनको
३१.	मुनी	७१.	शाळा	१११.	मन		
३२.	चेंडू	७२.	शाखा	११२.	चित्र		
३३.	भाऊ	७३.	विद्या	११३.	झाड		
३४.	खाऊ	७४.	शिक्षा	११४.	काम		
३५.	लाडू	७५.	भाषा	११५.	दार		
३६.	हेतू	७६.	कविता	११६.	फळ		
३७.	पेरु	७७.	सूचना	११७.	वाक्य		
३८.	गहू	७८.	धारणा	११८.	वेतन		
३९.	मृत्यू	७९.	महिला	११९.	पुस्तक		

४०.	काजू	८०.	जनगणना	१२०.	कपाट

प्र.११ पुढीलपैकी कोणत्याही तीन शब्दांचे विरुद्ध लिंगी शब्द लिहा. गुण ३

१.	डबा	२६.	लेखिका
२.	आरसा	२७.	नायक
३.	गुंडा	२८.	गायिका
४.	घोडा	२९.	बालक
५.	बकरा	३०.	बायको
६.	कारटा	३१.	बहीण
७.	मामी	३२.	मोर
८.	चुलती	३३.	कवी
९.	आजी	३४.	विदुषी
१०.	काका	३५.	विधवा
११.	हरीण	३६.	पुरुष
१२.	मांजर	३७.	पत्नी
१३.	वानर	३८.	बैल
१४.	देव	३९.	बोकड
१५.	दासी	४०.	रेडा
१६.	नटी	४१.	मुलगा
१७.	गोपी	४२.	पक्षी
१८.	तरुणी	४३.	राघू
१९.	वाघीण	४४.	लोहार
२०.	हत्ती	४५.	चिमणा
२१.	वकील	४६.	आई
२२.	मालक	४७.	मित्र
२३.	पाटील	४८.	सोबत
२४.	डुकरीण	४९.	कारभारीण
२५.	धोबीण	५०.	मेंढी

प्र.१२ कंसातील सूचनेप्रमाणे एक वाक्य बदलून लिहा. गुण १

१. अधिकारी रजा मंजूर करतात.(कर्मणी वाक्य करा.)
२. बरेच लोक वाहतुकीच्या नियमांचे पालन करता (नकारार्थी करा)
३. पूर्वी लोक फार प्रवास करीत होते. (नकारार्थी करा)
४ त्या अधिकाऱ्यांचे पदनाम मला माहित आहे. (नकारार्थी करा)
५. मी सर्व माहिती मिळविली नाही. (नकारार्थी करा)
६. तो विद्यार्थी शिक्षकांची नक्कल करीत नाही. (नकारार्थी करा)
७. या रुग्णालयातील परिचारिका रोग्यांना नियमित औषधे देत नाहीत. (नकारार्थी करा)
८. तो माणूस कठोर हुदयाचा नाही. (नकारार्थी करा)

९. सर्व पोलीस दक्षतेने कर्तव्य पार पाडीत नाहीत. (नकारार्थी करा)
१०. हे चित्र मोनालिसाचे आहे. (नकारार्थी करा)
११. आता माझी तब्येत ठीक आहे. (नकारार्थी करा)
१२. सगळेच साप विषारी नसतात. (नकारार्थी करा)
१३. चित्रपट सहा वाजता संपला. (नकारार्थी करा)
१४. इतिहास प्रेरणा देतो. (भविष्यकाळ करा)
१५. कपिल फलंदाज आहे. (नकारार्थी करा)
१६. प्रभाकर सुंदर गोलंदाजी करतो. (नकारार्थी करा)
१७. वडील कामासाठी राजधानीच्या गावी गेले. (भविष्यकाळ करा)
१८. सूर्योदय झाला. (भविष्यकाळ करा)
१९. मी अभ्यास केला नाही. (होकारार्थी करा)
२०. तो अभियंता गावाला गेला होता. (नकारार्थी करा)
२१. तुम्ही चहा पिता. (भविष्यकाळ करा)
२२. तो पुस्तक वाचतो. (भविष्यकाळ करा)
२३. मुलांनी सामना जिंकला आहे. (भूतकाळ करा)